

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»**

**Є. Р. БОРІНШТЕЙН
З. М. АТАМАНЮК**

СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Конспект лекцій

**для здобувачів третього (освітньо-
наукового) рівня
вищої освіти ОНП Філософія**

Одеса – 2023

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»**

**Є. Р. БОРІНШТЕЙН
З. М. АТАМАНЮК**

СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Конспект лекцій

**для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти ОНП Філософія**

Одеса – 2023

УДК: 1:165.192(07)

Затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики Державного університету інтелектуальних технологій та зв'язку

Мар'яна ПАЛЬЧИНСЬКА

Доктор філософії, завідувачка завідувачка Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти КЗВО «ОАНО ООР»

Ірина ОРЛЕНКО

Сучасний філософський дискурс: Конспект лекцій для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Укладачі: Борінштейн Є.Р., Атаманюк З.М. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023. 85 с.

Постмодерна філософія сьогодення на прикладі розмаїття дискурсивних формацій демонструє інтелектуальну відкритість і толерантність. Наше буття і свідомість дискурсивні, але жоден дискурс не може претендувати на винятковість і повну владу над ними. Кожен життєсвіт полідискурсивний, багатомовний і плюралістичний.

Конспект лекцій розроблено з урахуванням принципів гуманізації та демократизації освіти, на основі концепції полікультурності; базується на новітніх теоретичних здобутках і практичному досвіді в галузі філософії. Конспект лекцій призначений для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 033 Філософія. Конспект лекцій вміщує матеріали до тем навчальної дисципліни (ОК) «Сучасний філософський дискурс» для здобувачів третого (освітньо- наукового) рівня вищої освіти, що передбачені робочою програмою, та список літератури до кожної з них.

ЗМІСТ

<i>Змістовий модуль 1. УНІВЕРСАЛЬНІ КОНСТРУКТИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ</i>		
Тема 1	Теоретичні побудови та дослідницькі практики дискурс-аналізу.	4
Тема 2	Стратегії і напрямки сучасної філософії.	9
Тема 3	Філософські напрямки ХХІ століття	20
Тема 4	Філософський дискурс сучасної України	33
<i>Змістовий модуль 2 ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ ФІЛОСОФІЇ</i>		
Тема 5	Глобальні проблеми людства, концепція сталого розвитку та науково-інтегративні процеси сучасності.	44
Тема 6	Наука, техніка, людина у системі «людина-світ».	60
Тема 7	Особливості соціокультурних трансформацій свободи.	71
Тема 8	Філософія війни у контексті специфіки правової культури.	75

**МОДУЛЬ
СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ**

***Змістовий модуль 1. УНІВЕРСАЛЬНІ КОНСТРУКТИ СУЧАСНОЇ
ФІЛОСОФІЇ***

**Тема 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПОБУДОВИ ТА ДОСЛІДНИЦЬКІ
ПРАКТИКИ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ**

- 1. Ідеологічні, історичні, психоаналітичні аспекти дискурсу.***
- 2. Проблеми типології дискурсу. Основні принципи та критерії поділу дискурсу на типи: філософський, літературний, публіцистичний тощо.***
- 3. Теоретична й методологічна нероздільність тексту і дискурсу.***
- 4. Загальні аспекти дискурсу у теоретичних побудовах філософів.***
- 5. Текст і дискурс: співвідношення понять***

Ідеологічні, історичні, психоаналітичні аспекти дискурсу

Дискурс — поняття сучасної лінгвістики, семіотики, філософії, соціальних комунікацій.

У лінгвістиці дискурс описується переважно як сукупність текстів, присвячених конкретній темі, "текст плюс контекст".

У комунікативістиці — сукупність вербальних та невербальних елементів спілкування, що мають власні змісти та взаємодіють у певному контексті.

Ді́ скурс (від пізньолат. *discursus* — як міркування, висновування, мовлення) — одне з головних концептів постмодерну, багатозначний термін: 1) у класичній філософії — послідовне розмірковування, поступове розгортання мислення, втіленого в судженнях, логічних умовиводах (на противагу миттєвому інтуїтивному осягненню); 2) у філософії постмодерну — сукупність способів мислення і мовленнєвих практик, занурених у буттєвий, соціокультурний, соціально-психологічний тощо контекст, які втілюють особливості ментальності та ідеології; 3) складне комунікативне явище, що охоплює, окрім тексту, численні позалінгвістичні чинники (установки, цілі, думки, самооцінки адресатів та ін.); 4) особливе мовне й мовленнєве середовище, в якому створюються специфічні мовні конструкції та різні функціональні стилі текстів.

Проблеми типології дискурсу. Основні принципи та критерії поділу дискурсу на типи

Особливу зацікавленість викликають деякі положення українських лінгвістів І. С. Шевченко та О. І. Морозової, котрі запропонували такі критерії розрізнення типів і підтипів дискурсу: 1) за формою: усний і письмовий; 2) за видом мовлення: монологічний або діалогічний; 3) за адресатним спрямуванням: інституційний і персональний (буттєвий); 4) за умов різних настанов і комунікативних принципів: аргументативний, конфліктний та гармонійний дискурси; 5) за соціально-ситуативним параметром: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації) тощо; 6) за різноманітними характеристиками адресанта і адресата: соціально-демографічний критерій (дитячий, підлітковий дискурси та дискурс людей похилого віку, дискурс жіночий і чоловічий, дискурс мешканців міста й села); соціально-професійний критерій: дискурс моряків, будівельників, шахтарів); соціально-політичний критерій (дискурс комуністів, демократів); 7) за функціональною та інформативною складовими: спілкування інформативне (емотивний, оцінний, директивний дискурси) та фатичне; 8) за критерієм формальності та змістовності у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення: художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний та неофіційний.

Теоретична й методологічна нероздільність тексту і дискурсу

Дискурс можна уявити як спосіб мислення і систему понять. Дискурсивні практики, перш за все, це мовлення, занурене у життя, в соціальний контекст (у зв'язку з цим поняття «дискурс» рідко вживається щодо древніх текстів). Вони є суттєвою складовою соціокультурного життєсвіту. Відтак дискурс постає як спосіб мислення, заданий системою понять, вираженою в мовленні (і таких способів може бути чимало). Наслідком постмодерністської недовіри до метанаративу — єдиного привілейованого дискурсу — стало співіснування в культурі потенційно нескінченного числа різноманітних дискурсів (науки, мистецтва, політики, релігії, економіки, спорту, моди, вина, кухні тощо).

Значна роль у постмодерністських аналітиках належить дослідженню владних дискурсивних відносин. Раціональна організація і соціокультурна детермінація дискурсу вказують на його примусово-панівний статус. Дискурси завжди або підпорядковані владі, або налаштовані проти неї. На основі цього постмодерн фіксує в демонстративній настанові «волі до знання» відгомін тиранії просвітницького дискурсу. Універсальним прикладом дискурсивної тиранії є «влада письма» над мисленням читача, що обмежує принципову свободу розуміння потенційних інтерпретацій тексту. На відміну від попередньої традиції, сучасна культура стоїть перед викликом звільнення дискурсивних практик від метафізичних або ідеологічних обмежень. Кожна спорадична креативність і спонтанність дискурсу ставить під загрозу класичний

тип раціональності, заснований на онтології та логоцентризмі. Виняткова можливість продукування нових сенсів пов'язана з подією критичного мислення, що не прямує лінійно до наперед заданого правилами результату. У зв'язку з цим, радикально нова методологія дослідження дискурсивних практик розробляє принципово новий для цієї сфери категорійний апарат, де базовим виступає поняття випадковості. Іншими фундаментальними філософськими поняттями сучасності є: «непередбачуваність», «подія», «залежність», «трансформація», «переривчастість». Похитнулася метафізична віра в існування деякого набору універсальних правил, застосовних до усіх сфер життя (мало не останньою вірою такого штибу була віра в універсальну науку, яка вже фрагментована такою мірою, що два фахівці в дуже близьких галузях знань можуть зовсім не розуміти один одного).

Постмодерна філософія сьогодення на прикладі розмаїття дискурсивних формацій маніфестує інтелектуальну відкритість і толерантність. Наше буття і свідомість дискурсивні, але жоден дискурс не може претендувати на винятковість і повну владу над ними. Кожен життєсвіт полідискурсивний, багатомовний і плюралістичний. Тому, якщо за традицією 20 ст. будь-що здавалося можливим звести до мови (т. з. лінгвістичний поворот у філософії), то за інтенціями 21 ст. — до дискурсу.

Загальні аспекти дискурсу у теоретичних побудовах філософів

Класична історико-філософська традиція розуміє дискурс як раціонально-логічну процедуру «покірного читання», тобто декодування притаманного світові сенсу. У рамках традиційного мислення панує наївна настанова, що саме філософія є посередницею між різними дискурсами. Під дискурсом тут мається на увазі структуроване мовлення (як ланцюжок пов'язаних між собою речень), що функціонує в певних сферах життєвої діяльності людини. Акцентується, що філософія здатна поєднати різні словники нашого мовлення про світ (до прикладу, західна цивілізація надає принципової першості поняттю прав і гідності людини, однак підстави людської гідності й визначення поняття «особистості» утворюють різні дискурси в царинах правової системи, природничих наук, медицини, релігії та культури). Універсалісти від філософії в особі Ю. Габермаса («*Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*»; 1983) стверджують, що філософія здатна утворювати продуктивні зв'язки між дискурсами і виступати в ролі універсальної перекладачки. Така мова має бути (1) строго раціональною і (2) відкритою для обговорення цінностей морального та релігійного аспектів актуальної проблеми.

Постмодернізм інтерпретує практики дискурсу принципово інакше. Якщо класична традиція дискурсу уособлює цілісний сенс і логіку, властиву об'єкту, то постмодернізм зосереджує увагу на «нонсенсі» як відкритій можливості «підривної діяльності» в царині усталених сенсів. Ж. Дерріда апелює до того, що немає нічого остаточного, ми постійно блукаємо всередині розпорошеного

тексту. Адже в дискурсі об'єкт не заявлений у своїй цілісності, а формується в процесі оповідувальної фіксації. Процесуальність дискурсивних процедур і виявляється тим простором, у межах котрого людина сама перетворює себе в суб'єкта. Наприклад, Р. Барт підкреслив, що навіть таке «красиве апріорі» як кохання, є лише оповідь, легенда або декламація закоханого, відірвана від його досвіду. «Закоханий» — це той, хто мовить певним чином [«Фрагменти мови закоханого» («Fragments d'un discours amoureux»; 1977)].

Термін «дискурс» набув концептуального звучання завдяки працям Мішеля Фуко «Археологія знання» («L'archéologie du savoir»; 1969), «Герменевтика суб'єкта» («L'hermeneutique du sujet»; 1981–1982). Дискурс розуміється як складна сукупність мовленнєвих практик, що бере участь у формуванні уявлень про той об'єкт, про котрого мовиться. У розвідках Фуко дискурс є своєрідним інструментом пізнання й аналізу культури. Мислителя цікавить не так предметне значення висловлювання, як пошук тих сенсів, котрі не тематизуються, залишаються невираженими за фасадом «уже сказаного». Тому постає потреба аналізу «дискурсивної події» в контексті ситуаційних умов виникнення дискурсу — економічних, політичних та ін.

Текст і дискурс: співвідношення понять

Однією з важливих проблем залишається співвідношення тексту і дискурсу. Деякі дослідники розмежовують ці два поняття по опозиції письмовий текст ↔ усний дискурс. Така відмінність дуже характерна для ряду формальних підходів до дослідження мови й мови. На підставі цієї дихотомії деякі дослідники схильні розмежовувати дискурс-аналіз (об'єктом якого, на їхню думку, повинна бути лише усна мова) і лінгвістику (письмового) тексту: «There is a tendency ... to make a hard – and - fast distinction between discourse (spoken) and text (written). This is reflected even in two of the names of the discipline(s) we study - discourse analysis and text linguistics» (В даний час існує тенденція до жорсткого розмежування між дискурсом (усною) і текстом (письмовим). Це також відображено в двох найменуваннях досліджуваної дисципліни – дискурс-аналіз і лінгвістика тексту), хоча така дихотомія іноді не зовсім працює, тому що, наприклад, доповідь можна розглядати одночасно і як письмовий текст, і як публічний виступ. Різниця між текстом і дискурсом також проводиться за допомогою включення в цю пару категорії «ситуація», де дискурс мислиться в контексті ситуативності, а текст – поза такої ситуації. Облік ситуативності та контексту націлений, таким чином, на експлікацію того, що говориться, і того, що мається на увазі, тобто локуції і іллокуції. У функціональному підході до аналізу дискурсу прийнято протиставляти текст і дискурс по ряду опозитивних критеріїв: «функціональність – структурність, процес – продукт, динамічність – статичність, актуальність – віртуальність. Відповідно, розрізняються структурний текст як продукт і функціональний дискурс як процес. Цікавим видається розмежування тексту та дискурсу,

виконане Теуном Ван Дейком: «Дискурс – актуально виголошений текст, а «текст» – це абстрактна граматична структура висловленого. Дискурс – це поняття, що стосується мови, актуального мовної дії, тоді як «текст» – це поняття, що стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності. Доцільно розглянути найбільш розповсюджені підходи до розмежування дискурсу і тексту, оскільки в сучасних лінгвістичних студіях мають місце певні протиріччя у трактуванні саме цієї пари явищ, особливо з урахуванням чинників «контекст» і «мовлення». Вивчення спеціальних праць дозволяє говорити що- найменше про чотири корелятивні моделі у витлумаченні цих двох понять. Тлумачна модель $д и с к у р с = т е к с т + к о н т е к с т$ постулює співвідношення двох феноменів як лінгвосоціального і суто лінгвального явищ. При цьому текст визначається як вербальна презентація («словесний запис») комунікативної події, а дискурс – як «текст у подієвому аспекті» («мовлення, занурене в життя», «текст у сукупності з його екстралінгвальними (психологічними, прагматичними, соціокультурними та ін.) факторами», «текст як цілеспрямована соціальна дія», «мова в житті», «мова, присвоєна мовцем»). Найпоследовніше цю точку зору відстоює Г. Кук, розглядаючи текст як «мовні форми, що тимчасово й штучно ізольовані від контексту», а контекст – як такий, що включає лінгвальні та екстралінгвальні параметри.

У тлумачній моделі $д и с к у р с \approx т е к с т$ обидва феномени майже ототожнюються: дискурс – «текст разом з умовами його творення і сприймання, динамічний контекст культури, в якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача» [Єрмоленко 2001]. У цій моделі обидва явища співвіднесені між собою у процесуально-результуючий спосіб: перший постає як явище діяльнісне, динамічне, пов'язане з продукуванням реального мовлення, а друге – вже як продукт мовлення, що має завершену й фіксовану форму. При цьому вони виявляються пов'язаними між собою відношеннями реалізації: дискурс матеріалізується в тексті / текстах, а текст постає як «будівельний» матеріал дискурсу. У тлумачній моделі $д и с к у р с \leftrightarrow т е к с т$ обидва явища протиставлені як «актуальність – віртуальність»: дискурс розглядається як реальна мовленнєва подія («мовленнєва діяльність, що протікає у певній сфері», «зв'язний текст, що твориться в мовленні»), натомість текст не має жорсткої прив'язки до реального часу, а є абстрактним ментальним конструктом, що реалізується в дискурсі. У концепції У. Еко дискурс постає як «еквівалент того, що на рівні вираження є текстом». У такому ж абстрактному форматі тлумачить дискурс і М. Фляйшер, визначаючи його як «системний репертуар знаків, а також прийнятих правил і норм, які організують породження й використання цього репертуару». У тлумачній моделі $д и с к у р с = м о в л е н н я + т е к с т$ об'єкти нашої уваги співвіднесені через опозицію «усна – письмова форми мовлення». На подолання обмеженості такого підходу спрямовані роздуми І.В. Арнольд, В.В. Богданова і А.В. Олянича, згідно з якими терміни «мовлення» і «текст» є видовими по відношенню до родового – «дискурсу». Ще далі у міркуваннях щодо цього йде

В.В. Жайворонок, зауважуючи, що в дискурсі «лінгвальне тісно переплітається із соціальним, тому дискурсивне мовлення може розглядатися і як соціальна дія, як фактор взаємодії людей і механізмів їхньої діяльності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text. *Language*. 1952. Vol. 28. P. 1-30; 474-494
2. Барт Р. Фрагменти мови закоханого: *Незалежний культурологічний журнал «І»*, 2006. 283 с. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/barthes/barthes.htm>
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
5. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун -ту ім. Лесі Українки, 2006. 162 с.
6. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
7. Серажим К.С. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2003. С. 7-12.
8. Фуко М. Археологія знання. Київ : «Основи», 2003. 326 с.
9. Шевченко І.С. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2005. С. 233 – 236.

ТЕМА 2. СТРАТЕГІЇ І НАПРЯМКИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

1. *Основні тенденції розвитку сучасної західної філософії.*
2. *Проблеми свободи і цілісного розвитку людини.*
3. *Сутність матеріалістичного розуміння історії.*
4. *Проблема несвідомого та ірраціонального.*
5. *Філософія людського існування (екзистенціалізм).*
6. *Еволюція релігійної філософії.*
7. *Сцієнтистські напрямки.*
8. *Постмодерн. Стратегії розвитку Постмодерну.*
9. *Поняття дискурсу та дискурсивної практики*

Основні тенденції розвитку сучасної західної філософії

Сучасна епоха характеризується небаченим досі зростанням впливу науково-технічного прогресу на природу, на всі сторони життя суспільства, людину, на саме її існування – результаті інформатизації, комп'ютеризації, електронно-атомних технологій, новітніх засобів масової інформації, які тепер

не мають меж. Під впливом цього формується нова картина світу, відбувається радикальна зміна ціннісних орієнтацій і пріоритетів людини. Загальнолюдські цінності набувають все більшого визнання. Сучасна світова філософія набуває таких основних рис:

1. Осмислення глобальних проблем, котрі стоять нині перед людством, а саме: екологічних, ресурсозберігаючих, продовольчих, демографічних, енергетичних, технологічних і т.п.
2. Переосмислення в цьому контексті проблем самої людини, її виживання як виду.
3. Визнання пріоритету у філософії загальнолюдських цінностей, відображених у “Загальній декларації прав людини”.
4. Плюралізм (множинність) філософських вчень і напрямків, заперечення монополізму будь-якого з них.
5. Толерантність (терпимість) щодо ставлення до різних філософських концепцій.
6. Постановка проблеми формування планетарної свідомості.

Проблеми свободи і цілісного розвитку людини

Криза світорозуміння епохи і людини ХХ–ХХІ ст. Осмислення проблеми свободи. Ключові ідеї свободи їх інтерпретація і розвиток у сучасній філософії. Спінозівсько-гегелівський класичний дискурс свободи: діалектика свободи та необхідності. Розгляд свободи в контексті суспільного життя людини. Соціально-філософські стратегії свободи в комунікативістських теоріях. Некласична ідея свободи. Свобода як іррефлексивні акти свідомості і дієвий чинник суспільного та культурного буття. Масовізація людини і культури сер. ХХ – поч. ХХІ ст. Криза гегелівського уявлення про історію як прогрес в усвідомлення свободи. Розвиток маніпулятивних практик влади у суспільстві. Відхід від альтернативізму та ідеї свободи як філософії суб’єкта. Рух від філософії суб’єктивності до філософії інтерсуб’єктивності переорієнтація філософського дискурсу. Етико-онтологічний підхід до свободи (М.Гайдегер, М.Фуко, О.Соболь). Свобода як відношення до себе та основа відношення до Інших. Лібералізм (Ф.Гаєк, Дж.Ролз, М.Фрідмен) та комунітаризм (Ч.Тайлор, А.Макінтайр) про індивідуальні та суспільні засади свободи людини.

Сутність матеріалістичного розуміння історії

Матеріалістичне розуміння історії — філософське вчення про історичний процес, що ґрунтується на визнанні вирішальної ролі суспільного матеріального виробництва у формуванні, поступі та функціонуванні *соціуму* і розглядає *історію* як прогресивний природно-історичний процес зміни конкретно-історичних типів суспільства. Вперше у свідомо продуманій,

послідовній і системній формі матеріалістичне розуміння історії було розроблене К. Марксом і Ф. Енгельсом. На епізодичні і непослідовні спроби тлумачення історії з матеріалістичних світоглядних завдань натрапляємо й раніше.

Та попри це в контексті класичного, сциєнтично орієнтованого марксизму матеріалістичне розуміння історії тлумачиться саме як наука — про найзагальніші закони і рушійні сили розвитку суспільства, умови та форми їхньої дії в тих чи тих суспільно-економічних формаціях. Ця неузгодженість зумовлює одну з основних суперечностей, що їх містить матеріалістичне розуміння історії в імпліцитній формі й здебільшого не усвідомлюється, однак істотно порушує його цілісність.

Матеріальне виробництво, тобто виробництво матеріальних цінностей — житла, продуктів харчування, одягу і т.д. — є основною умовою будь-якої історії, будь-якого суспільства і воно повинно виконуватися безупинно. Матеріальне життя, матеріальні суспільні відносини, що формуються в процесі виробництва матеріальних благ, детермінують всі інші форми діяльності людей — політичну, соціальну, духовну і т.д. Ідеї, навіть туманні утворення в мозку людей є результатом їхнього матеріального життя. Мораль, релігія, філософія й інші форми суспільної свідомості відображають матеріальне життя суспільства.

Проблема людини у марксизмі органічно пов'язана з теоретичним осмисленням такого суспільного феномена як відчуження. Під останнім розуміється складне явище, змістом якого є перетворення самого процесу людської діяльності і її результатів (творів, соціальних інститутів і організацій, грошей, духовних цінностей та ін.) в силу, що панує над людиною, тисне на неї, диктує певні вимоги, силу, протилежну її бажанням та прагненням. Основоположники марксистської філософії прийшли до висновку, що причиною відчуження є експлуатація людини людиною, в основі якої лежить приватна власність на засоби виробництва. Вони запропонували і конкретний шлях виходу з ситуації, що склалася, — знищення приватної власності на засоби виробництва. Це можна здійснити, на їхню думку, через утвердження нового типу власності — власності всіх і кожного водночас на ті засоби, якими створюються матеріальні цінності, власності, суспільної за своїм характером.

Проблема несвідомого та ірраціонального

Філософія життя — це напрям, який складається в кінці XIX ст. і існує аж до теперішнього часу. Воно починається з філософії Ф. Ніцше і потім розвивається такими відомими філософами, як В. Дільтей, Г. Зіммель, А. Бергсон, О. Шпенглер. Свого піку популярності філософія життя досягла в 20-30-і рр. XX ст. Вже сама назва вказує на центральне поняття даного напрямку — «життя». Життя — це первинна реальність, цілісний процес, безперервне творче становлення «живого». Життя протистоїть нежиттю, тобто всьому неорганічному, застиглому. В результаті в поняття життя включалися

біологічні і культурно-історичні явища. Так як «життя» знаходиться в постійному русі і протиріччі, наука не може бути ефективним засобом її пізнання.

Наука і лежить в її основі розум користуються аналітичними методами. Наука може з'ясувати зв'язки між предметами, а тому вона здатна змінити світ на користь людини, створювати нові предмети та інше. Однак вона (і взагалі розум) не в змозі зрозуміти сутність світу, «життя». Тому на перше місце виходять не раціональні, а інші форми пізнання, а саме: інтуїція, розуміння, міф, форми символічного образного пізнання, наприклад, в рамках мистецтва і т. Д. Оскільки процеси інтуїції, розуміння, вживання і т. Д. Протікають перш за все в свідомості особистості і не можуть бути доступними кожній людині, виникає проблема «аристократизації» пізнання.

Пізнання істини носить недемократичний характер, воно не дається кожному. Звідси – висока оцінка особистості і її творчості. Людина реалізує себе як особистість в історії і культурі. Її творчість відповідає «життя», воно є процес і одночасно результат біологічної і соціальної пристосовності. Людина живе в історії, але історія не має об'єктивних законів. Вона має долю, і людина має долю. Загальна історія людей – це фікція. У людей немає єдиної культури, а є безліч окремих культур і цивілізацій, кожна з яких має свою долю. Вони настільки своєрідні, що не може бути й мови про повне розуміння і серйозний вплив їх один на одного.

Філософія життя виділяла наступні установки і цінності: прагнення до життя, відсутність страху смерті, бажання бути сильніше інших, волю до влади, благородство і аристократизм духу. Багато положень філософії життя використовувалися і розроблялися в екзистенціалізмі, персоналізмі, філософській антропології, прагматизмі і деяких інших течіях філософії ХХ ст.

Основи психоаналізу як філософської концепції були закладені З. Фрейдом (1856-1939). Розвивають його ідеї К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, неофрейдисти В. Райх, Г. Маркузе, Е. Фромм та ін.

Спираючись на свій клінічний досвід діагностики та лікування істеричних і невротичних розладів психіки, З. Фрейд розробив концепцію несвідомих психічних процесів і мотивацій, перенісши її і на соціальні явища. Основною передумовою психоаналізу є виділення в психіці людини трьох рівнів: свідомого; предсвідомого, несвідомого. Розвиваючи вчення про три рівні психіки, З. Фрейд висуває модель особистості, яка співвідноситься з відповідними системами психіки і включала «Воно» (несвідоме), «Я» (передсвідоме) і «над-Я» (свідомість, що виявляється як совість).

Після формування «над-Я» в результаті інтроєкції соціальних норм, виховних заборон і заохочень весь психічний апарат починає діяти як ціле. Поведінка людини, по З. Фрейд, визначається інстинктом родового самозбереження (ерос, статевої інстинкт). Всі інші прагнення – тільки наслідки незадоволеності і сублімованого перемикання лібідо (сексуальної енергії) на інші області. Механізм сублімації виявляється основним джерелом творчості.

Одна з найважливіших категорій психоаналізу – «едипів комплекс» – позначає еротичне несвідоме потяг до батьків протилежної статі і агресивне почуття до батька своєї статі. З витісненням «едипового комплексу» З. Фрейд пов'язував виникнення «над-Я». Переживання даного комплексу, з точки зору З. Фрейда, визначає напрям формування особистості людини і її поведінки в подальшому житті. Розширюючи сферу використання психоаналізу, З. Фрейд застосував його до проблем міжособистісних відносин, психології мас, інститутам культури, які інтерпретував в дусі психологізму.

Головна проблема, яку намагався вирішити З. Фрейд, – це проблема конфлікту людини і суспільства. За З. Фрейдом, кожна людина прагне до задоволення своїх інстинктів і потягів (так як людина – частина природи), а суспільство придушує ці устремління, що викликає вороже ставлення людини до суспільства, його культури, яка постає як чужа, ворожа людині зовнішня сила, мирне співіснування з якою для нього виключно важко. Подолати протиріччя людина може, тільки створивши більш гуманне суспільство, де він може розкрити такі свої якості, як розум, любов, віра та ін.

Принципи та методи психоаналізу З. Фрейд використовує і для аналізу релігії і релігійності. На його думку, ці феномени виникають в силу біологічних і психологічних причин. При цьому він звертає увагу на такі функції релігії, як ілюзорна захист людини від свавілля природи і захист людини від несправедливостей культури.

На відміну від З. Фрейда, який ігнорували роль соціального фактора в поведінці людини, А. Адлер трактує потягу як явища соціальні за своєю природою; вони виростають з «життєвого стилю» людини як системи його цілеспрямованих прагнень.

К. Юнг (1875-1961) розробляв теорію позаперсонального, «родового», або колективного, шару несвідомого, яке складається із сукупності архетипів (прообразів) древніх способів розуміння і переживання світу. Архетип – це система установок і реакцій на світ стародавніх людей, коли світ відкривався моторошним, кошмарним, невідомим, але до якого люди пристосовувалися через пояснення та інтерпретацію.

Новим напрямком в психоаналізі вважають **неофрейдизм**. Засновником вважають Е. Фромма (1900-1980), який, критикуючи ортодоксальний фрейдизм, подолав його пансексуалізм, відмовився від вчення про лібідо, сублімації і типах індивідів, що розрізняються наявністю у них тих чи інших еротичних зон. Центральним поняттям вчення Е. Фромма стало поняття соціального характеру, в якому виражається сукупність фундаментальних потреб людини. Маються на увазі, по-перше, потреби, схожі з потребами тварин (потреби самозбереження, продовження роду, їжі і т. д.), І, по-друге, потреби власне людські (користолюбство, честолубство, заздрість і т. Д.) . Перші обумовлені біологічно, другі детерміновані соціальним середовищем.

Виділення різних типів соціального характеру здійснюється Е. Фроммом за ознакою орієнтації людини на продуктивні або непродуктивні міжособистісні відносини.

Міркуючи про сенс життя, Е. Фромм приходять до ідеї про двох модусів буття. Перший модус пов'язаний з володінням, присвоєнням їжі, одягу, благ; другий – із самовизначенням, самореалізацією творчих здібностей людини. На питання «Що головне в житті: мати або бути?» Е. Фромм відповідає: «Бути». Інакше кажучи, Е. Фромм за те, щоб активно проявляти себе в різних сферах життя, за реалізацію всіх можливостей людини, а не за те, щоб лише споживати.

Філософія людського існування (екзистенціалізм)

Екзистенціалізм, або філософія існування – Це філософський напрямок, яке ставить у центр уваги людські індивідуальні смисложиттєві питання (провини і відповідальності, рішення та вибору, ставлення людини до свого покликання, свободи, смерті) і проявляє інтерес до проблематики науки, моралі, релігії, філософії, історії, мистецтва. Його представники: М. Хайдеггер (1899-1976), К. Ясперс (1883-1969), Ж.-П. Сартр (1905-1980), Г. Марсель (1889-1973), А. Камю (1913-1960), Х. Ортега-і-Гассет та ін.

Екзистенціалізм поділяють на релігійний (К. Ясперс, Г. Марсель і ін.) і атеїстичний (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр і ін.). Філософи-екзистенціалісти об'єднані прагненням вслухатися в рухливі умонастрої і ситуаційно-історичні переживання людини сучасної епохи, яка пізнала глибокі потрясіння. Ця філософія звернулася до проблеми критичних, кризових ситуацій, намагаючись розглянути людини в жорстоких випробуваннях, прикордонних ситуаціях. Головна увага приділяється духовній активності людей, духовній витримці людини, закинутої в ірраціональний потік подій і радикально розчарованій в історії. Новітня історія Європи оголила нестійкість, крихкість, фатальна кінцівку всякого людського існування.

Центральною категорією виступає екзистенція, або існування. Під цим розуміється переживання суб'єктом свого буття в світі. Це буття, спрямоване до ніщо і усвідомлює свою кінцівку. Екзистенціалізм зводить проблему буття до людського буття.

М. Хайдеггер сутність «наявного буття» бачить в екзистенції (в німецькій мові буквально означає «тут буття»). Екзистенція, за М. Хайдеггеру, визначається кінцівкою людини, тобто, усвідомленням власної смертності й недосконалості. Це стан М. Хайдеггер називає справжнім буттям людини.

Для Ж.-П. Сартра людське існування є невпинне самозаперечення, тобто, «буття в собі», що протистоїть «буття для себе» (свідомості).

А. Камю у своїй філософії стверджує, що абсурд і є сама реальність. Усвідомлення безглузлого існування, коли світ не має значення, призводить або до самогубства, або до надії, що дарує людині свободу, знайти яку можна, тільки повставши проти всесвітнього абсурду.

Екзистенціалісти вважають, що людина не повинна тікати від усвідомлення своєї смертності, а тому високо цінувати все те, що нагадує

індивіду про суєтність її практичних поривань. Цей мотив яскраво виражений в екзистенціалістському вченні про межеві ситуації. У художніх творах екзистенціалісти прагнуть збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя.

Межеві ситуації ставлять людину перед необхідністю вибору. Для релігійного екзистенціалізму головний момент вибору - «за» (шлях віри, любові, смирення) або «проти» (зречення від Бога).

У секулярної (атеїстичної) різновиди екзистенціалізму головний момент вибору пов'язаний з формою самореалізації особистості. Ця самореалізація визначається фактом випадковості людського буття, його занедбаністю в цей світ. Занедбаність означає, що людина ніким не створена. Вона з'являється в світі з волі випадку, їй немає на що спертися, і вона змушений сама формувати основи своєї поведінки. Як виражається Ж.-П. Сартр, людина сама себе вибирає.

Здатність людини творити самого себе і світ інших людей є, з точки зору екзистенціалізму, наслідком фундаментальної характеристики людського існування – її волі. Свобода в екзистенціалізмі – це перш за все свобода творення і вибору духовно-моральної позиції індивіда.

Таким чином, екзистенціалізм демонструє невіддільність долі людського індивіда від суспільства, від людства. Його надзавдання – створити такі історичні умови, при яких думка про світ, людину і історію не буде наповнювати його ні страхом смерті, ні болем розпачу, ні абсурдністю буття.

Еволюція релігійної філософії

Релігійна філософія дає своє вирішення онтологічних, гносеологічних, космологічних, соціальних та інших проблем.

В основі релігійно-філософської онтології лежить вчення про Бога та доведення раціональності чи ірраціональності його буття. Для релігійно-філософської гносеології характерне роздвоєння об'єктів на природні та надприродні. Основою пізнання вважається одкровення, зафіксоване в системі догматів. Завдання ж філософії і науки — допомогти людині наблизитись до одкровення для укріплення віри.

У релігійній філософії яскраво виражається теологічне вирішення соціальних проблем. Як правило, вся система суспільних відносин тлумачиться з позицій провіденціалізму (теологічна концепція історії як промислу Божого) і зводиться до божественної доцільності.

Релігійна філософія представлена різними течіями, які мають спільні риси та ознаки. Проте різні церкви кладуть в основу своїх вчень різні філософські ідеї.

Католицька філософія — це сукупність існуючих у католицизмі філософських течій, таких як неотомізм, тейярдизм, неоавгустинізм, "теологія звільнення" та інші.

Найавторитетнішою течією є неотомізм як офіційна філософська доктрина Ватикану. Провідні представники цього напрямку: Е.Жільсон (1884-1978), Ж.Марітен (1882-1973) - у Франції; Е.Корет (нар.1919) — в Австрії; Ю.М.Бохенський (нар.1902) — у Швейцарії; К.Ранер (1904— 1984) — у Німеччині; Ф.Ван-Станберген (нар.1904) — у Бельгії; К.Войти-ла (нар. 1920) — у Польщі (нинішній Папа Римський Іоанн Павло II) та ін.

Неотомізм базується на вченні Фоми Аквінського, центральним принципом якого є принцип гармонії віри та розуму.

Сцієнтистські напрямки

У ХХ ст. наука досить швидко та впевнено перетворилась на один із провідних чинників суспільного життя. Впливаючи перш за все на виробництво, вона поступово почала втручатися і в усі інші сфери суспільного життя: в медицину, мистецтво, побут, комунікацію. Заперечувати, не помічати цей вплив було просто безглуздо. Навпаки, ціла низка напрямів філософії вважала за необхідне включитися у цей переможний та всеохоплюючий рух, розглядаючи себе необхідним доповненням до розгортання конкретно-наукових студій. У своїй більшості ці напрями всіляко підкреслюють позитивні сторони наукового прогресу, ратують за розвиток науки, і тому вони отримали назву “сцієнтизму” (з англ. – “sciens” – наука) або, точніше, сцієнтистських напрямів.

На початку ХХ ст. більшість таких напрямів в цілому поділяла ще новоевропейські переконання, підкріплені у ХІХ ст. міркуваннями О.Конта, у тому, що справжнє знання може бути тільки науковим; відповідно, і філософія справді може бути вартою чогось лише за умови, що вона також стане науковою, тобто органічно ввійде у сукупність наук. Але для того, щоб це здійснилося, необхідно змінити як предмет, так і методи філософії. Її предметом повинно бути науковчення, тобто вчення, яке чітко визначить особливості та сутність науки, буде свідомо розробляти методологію наукового пізнання, а за методами філософія не повинна суттєво відрізнятися від інших наук; принаймні, вони повинні бути точними, такими, що можуть бути широко використаними та піддаються перевірці. Отже, перш за все слід чітко відділити науку від всіх інших, недостовірних видів знань.

Це завдання у філософії ХХ ст. намагалися виконати представники так званого «логічного позитивізму» або **неопозитивізму**. У ХХ ст. утворилося три основні осередки логічного позитивізму: 1) у Відні діяв «віденський гурток», очолюваний М.Шліком; 2) в Англії неопозитивізм був представлений іменами Л.Вітгенштейна та Б.Рассела; 3) нарешті, в першу декаду ХХ ст. у Львові був організований філософський семінар, який поклав початок функціонуванню Львівсько-Варшавської філософської школи. Засновником її був випускник Віденського університету К.Твардовський. Програмні положення неопозитивізму були сформульовані у працях М.Шліка, Л.Вітгенштейна,

Б.Рассела та деяких представників Львівсько-Варшавської школи (Я.Лукасевич, С.Лесьнєвський, А.Тарський). М.Шлік сформулював засади процедури під назвою «верифікація» – перевірка на істинність. Суть її була в цілому простою і зрозумілою: щоби зробити науку точнішою, треба її перевірити шляхом співставлення із фактами. Проте, зіставленню треба було піддати провідні, а не другорядні положення певної теорії, і зробити це необхідно із дотриманням суворих вимог апарату математичної логіки. Верифікація передбачала таку послідовність дій: виділення провідних положень певної теорії; зведення їх до простих, далі неподільних «атомарних суджень»; виділення у реальності таких само «атомарних фактів»; зіставлення «атомарних суджень» із «атомарними фактами» та обґрунтування отриманих результатів.

Неопозитивізм же намагався відстоювати свої позиції введенням нових ідей: або ідею послабленої верифікації, або ідею фальсифікації, або конвенціональності. Ідея фальсифікації пропанувала вважати, що наукове знання не є завершеним, а тому у певному конкретному виявленні воно може бути піддане певному спростуванню; ненаукове знання спростувати неможливо (К.Поппер). Конвенціоналісти вважали, що вихідні положення науки усталюються тоді, коли їх згідна прийняти переважна більшість науковців («конвенція» – угода). На перший погляд, загальний результат діяльності неопозитивізму виявився негативним, проте це не зовсім так. По-перше, його представники зробили вагомий внесок у розроблення математичної логіки та вдосконалення мови науки. По-друге, під впливом ідей та діяльності неопозитивізму суттєво змінилися уявлення про науку: стало зрозумілим, що наука включає в свій зміст такі елементи, які неможна зіставити із фактами; це, наприклад, ідеалізовані об'єкти (ідеальний газ та ін.), певні принципи (наприклад, принцип простоти), певні, нарешті, положення, що фіксують особливості людської інтелектуальної діяльності. Тобто, сьогорішнє розуміння науки, яке сформувалося багато в чому завдяки діяльності неопозитивістів, розглядає її як сукупність інтелектуальних засобів, покликаних оптимізувати наші взаємини із дійсністю, а не як картину дійсності.

Традиції неопозитивізму розвивалися далі в межах так званої аналітичної філософії, яка існує і по-сьгодні; на початку 70-х років ХХ ст. виникла течія, умовно названа постпозитивізмом.

Лінгвістична філософія – напрям аналітичної філософії. Виник в 1930-х рр. і отримав розвиток у Великобританії. Будучи однією з шкіл неопозитивізму, Лінгвістична філософія заперечує світоглядний характер філософії і вважає традиційні філософські проблеми. На відміну від прихильників інших різновидів аналітичної філософії, представники Лінгвістичної філософії вбачають завдання «філософа-аналітика» не в тому, щоб реформувати мову в відповідно до деякої логічної норми, а в детальному аналізі дійсного споживання природного розмовної мови з тим, щоб усунути непорозуміння, що виникають внаслідок неправильного вживання мови.

Зокрема, згідно лінгвістичній філософії, такий аналіз призводить до виявлення причин постановки філософських проблем, які начебто виникають в

результаті неправомірного розширення буденного слововживання. Заперечуючи проти будь-яких проявів техніцизму у філософії, пов'язаного з використанням спеціального понятійного апарату, і обстоюючи «чистоту» вживання природної мови, Лінгвістична філософія виступає як рішучого противник сцієнтизму в філософії, зокрема сцієнтизму логічних позитивістів.

Постпозитивізм. Прибічники постпозитивізму багато в чому не згодні між собою, вони критикують застарілі уявлення неопозитивізму, але зберігають з ним спадкоємність. Основну увагу приділяють раціональним методам пізнання. Формування постпозитивізму пов'язане з виходом у 1959 р. книги К. Поппера «Логіка наукового відкриття» та у 1963 р. - книги Т. Куна «Структура наукових революцій». Характерна риса постпозитивізму - значна різноманітність методологічних концепцій та їх взаємна критика.

Один із представників цього напрямку К. Поппер (1902-1994 рр.), англійський філософ і соціолог, розвивав ідеї критичного раціоналізму — теорію зростання наукового знання. На противагу як скептицизму, так і догматизму Поппер висунув принцип фаллібалізму — визнання принципової гіпотетичності будь-якого наукового знання. Процес наукового пізнання він розглядав як неперервний критичний діалог між різними типами наукових теорій.

У постпозитивізмі головною проблемою філософії науки стає розуміння розвитку наукового знання. Це привело до зміни цілого кола проблем філософії науки. На відміну від логічних позитивістів, постпозитивістів цікавлять проблеми: як виникає нова теорія; як вона домагається визнання; чи можливе розуміння, комунікація між прихильниками альтернативних теорій та ін.

Постпозитивізм пом'якшує дихотомію емпіричного і теоретичного, в ньому говориться про взаємопроникнення емпіричного і теоретичного, про плавний перехід від одного рівня знань до іншого і навіть про відносність цієї дихотомії. На відміну від неопозитивістів, постпозитивісти доводять, що відкриття нового знання та його обґрунтування – це єдиний процес: виникнення і розвиток нової наукової теорії є в той же час її обґрунтуванням.

Постмодерн. Стратегії розвитку Постмодерну

Постмодернізм – основний напрямок сучасної філософії, мистецтва і науки. «Постмодерн» – це визначення епохи, яка наступила слідом за модерном, яка є його запереченням і подоланням. По суті, «пост-модерн» – це значить «пост-захід». Епоха модерну, з його культом утилітарної раціональності, наївною вірою в прогрес, плоским сцієнтизмом, поклонінням техніці, перетворенням людини в одномірну «людину економічну», – це сутність Заходу. Заперечення всіх цих атрибутів модерну, що несе в собі постмодерн, – це заперечення глибинних основ західної цивілізації.

Загальний характер пост-модерну представляє сутнісну характеристику розвитку людської цивілізації. Цей культурний напрямок прийнято умовно

називати «постмодерном Сходу» (чи «постмодерном різноманітності»), на відміну від «постмодерна Заходу» (чи «універсалістського постмодерну»). Якщо «постмодерн» Заходу являє собою «кінець історії» і екстравагантне накладання безсмыслових внутрішньо різнорідних етичних масивів при відсутності ціннісного центра, то «постмодерн Сходу» являє собою:

- повернення до синтетичного, інтегрального стилю, що відтворює на новому історичному рівні цілісність, властиву традиційним суспільствам;

- відмова від «расистського», «супрематистського» поділу культур на «розвинуті» і «нерозвинені», «прогресивні» і «архаїчні», на «цивілізовані» і «нецивілізовані». Кожна культура повинна оцінюватися в системі координат, властивих їй самій, а не якись абстрактній зовнішній моделі, що претендує на істину в останній інстанції.

Постмодернізм став провідником нового постіндустріального суспільства, що змінило чи, принаймні, змінює на Заході традиційне буржуазне індустріальне суспільство. У цьому новому суспільстві самим цінним товаром стає інформація, а колишні економічні і політичні цінності - влада, гроші, обмін, виробництво - стали піддаватися деконструкції.

Поняття дискурсу та дискурсивної практики

Дискурс – це абстрактний інваріантний опис структурно-семантичних ознак, що реалізуються в конкретних текстах. **Дискурсивні практики**, згідно з баченням філософа, – це сукупність анонімних, завжди детермінованих часом і простором правил, які в певну епоху й для певного соціального, економічного, географічного, мовного середовища визначають умови виникнення висловлення.

У контексті дискурсивних практик *можливий (новий) світ*, якого прагне людина, існує у віртуальній формі ще до того, як перетвориться в дійсність. Проблема віртуального дискурсивного світу як можливої реальності великою мірою залежить від етичності (етики дій), прийнятої суспільством, а також суспільними групами і культурами загалом. Нерідко складається так, що політично домінуюча соціальна група зі своєю власною дискурсивною практикою далеко не завжди піклується про Іншого, а лише організовано відтворює власний статус-кво, фактично підтримуючи етику винятковості і відчуження інших. Пропонований *можливий новий світ* є таким лише для даної групи, спільноти, будучи водночас неможливим для іншої соціально-культурної групи. Тут йдеться не про життя усіх у його універсальній вартості, а лише про самозбереження конкретного привілейованого становища групи.

Подібна етика неминуче утримує в своєму віртуальному контексті план «непрямої апологетики смерті» і повинна розглядатися як виклик не лише людині з іншого середовища, а як виклик життю з погляду етичної винятковості деякої соціальної практики. Зрозуміло, що стосунки між людьми в межах етики винятковості зумовлюватимуться інтенціями на зверхність і покору, панування

і підлеглість, протекціонізм і залежність тощо. Оскільки етика складається не просто як норма і принцип, а існує через відповідну дискурсивну практику, важливу роль у її поширенні відіграє мова і мовлення. Як сукупна мережа загальноприйнятих знаків і значень, мовлення не може бути ізольованим від свого здійснювання в спілкуванні і комунікації. Існування принаймні двох різноспрямованих етик виказує щонайменше два типи дискурсивних орієнтацій у світі. Відмінності між ними складаються на рівні зустрічей – подій, пріоритетних за значенням: в одному випадку, ідентифікаційна мовленнєва дія виокремлюватиме пріоритет знаків життя і свободи, а в іншому – тяжітиме до збереження «спокою», «ухиляння» перед насиллям влади або ж, навпаки, – стверджуватиме її статус, здійснюючи симуляцію активності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
2. Дудар Є. Штани з Гондурасу. К. : Укр. письменник, 1993. 336 с. 10. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії. К. : Факт, 2008. 284 с.
3. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун -ту ім. Лесі Українки, 2006. 162 с.
4. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
5. Серажим К.С. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2003. С. 7-12.
6. Фуко М. Археологія знання. Київ : «Основи», 2003. 326 с.
7. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : Навч. посіб. К. : ВЦ Академія, 2008. 248 с.
8. Шевченко І.С. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2005. С. 233 – 236.

ТЕМА 3. ФІЛОСОФСЬКІ НАПРЯМКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

1. *Історичні форми відношення людини до природи.*
2. *Криза техногенної культури.*
3. *Поняття глобальної проблеми. Класифікація глобальних проблем.*
4. *Глобальна свідомість. Екологічний імператив.*
5. *Перспективи сучасної цивілізації: політичні, наукові, релігійні, філософські пошуки виходу з кризи.*
6. *Прогностика і футурологія.*
7. *Виникнення та становлення ідей трансгуманізму*
8. *Поняття екофемінізму. Виникнення і теоретичні джерела сучасного екофемінізму*

Історичні форми відношення людини до природи

Під природою в філософії розуміють несоціальне. У царство природи не включається лише те, що істотно виділяє з універсуму людини і суспільство. У зв'язку з цим часто говорять про співвідношення «природа і людина», «природа і суспільство». Суспільство і людина мають певну природну основу буття, але в своїй специфіці вони не є частиною природи. Часто використовується вираз «друга природа», тобто, «олюднена природа», може ввести в оману. Якби не маніпулювала людина природою, вона залишається сама собою. Людина не здатна створити другу природу, але вона надає їй символічного значення. Друга природа – це не що інше, як природа в її символічному значенні. Поняття «природа» близько поняттю «матерія». Матерія, як ми вже знаємо, – об'єктивна реальність. Матерія на відміну від природи не містить психічні явища світу тварин, в іншому природу і матерія збігаються. Коли використовується поняття «природа», то зазвичай передбачається деяке відношення людини і суспільства до зовнішнього оточення. Таким чином, поняття природи надається більш яскравий прагматичний сенс, ніж поняття матерії. Аристотель протиставляв матерії форму, Платон – ейдоси. Сьогодні в такому значенні поняття матерії використовується виключно в історичному аспекті.

Антична філософія взагалі будується на приматі природного, і ми підкреслювали, що вона носить натурфілософський характер. Видатні давньогрецькі філософи сприймали природу як повноту буття, естетично прекрасне, результат доцільною упорядковуючої діяльності деміурга (бога – творця світу). Це позиція Платона. Мислитель написав тоді трактат під назвою «Про природу речей». Філософи відзначали, що природа за своєю потужністю перевершує людину, виступає ідеалом досконалості. Останнє особливо характерно для філософії Сходу з його одвічною орієнтацією на гармонію з природою (даоське вчення, практики йоги, фен-шуй).

Середньовічна християнська філософія розвиває концепцію неповноцінності природи як результату гріхопадіння людини. Незмірно високо над природою стоїть Бог. Людина, розвиваючи свої духовні сили, прагне до підвищення над природою, по відношенню до власного тіла вона займається «умертвінням плоті», що є «кайданами духу». Це виражалося в носінні ченцями вериг, незручною одягу, нескінченних постах з харчовими обмеженнями.

Відродження, повертаючись до античних ідеалів, виступає проти середньовічного різкого протиставлення Бога, природи і людини. Але тут проявляється інша крайність: філософи, зближуючи Бога і природу, часто приходять до пантеїзму, в якому Бог і природа ототожнюються (Дж. Бруно, Б. Спіноза). Втім, філософи епохи Відродження часто виступали з позицій гілозоїзму, вважаючи Космос живим (гиле – життя) цілим. Вони вважали, що душа є у рослин, у тварин, навіть у каменів. Філософія Відродження фактично реалізувала гасло «Назад до природи». Це було зроблено в силу культивування чуттєво-естетичного ідеалу філософії. Художники зображували оголену, особливо жіночу, натуру, поетизували тіло, доводячи його до культу. Згодом

гасло «Назад до природи» буде набувати популярності з політичних (Руссо), екологічним (рух «зелених») та інших підставах.

У Новий час природа вперше стає об'єктом ретельного наукового аналізу і разом з тим тереном активної практичної діяльності, масштаби якої в силу науково-технічного прогресу та успіхів капіталізму постійно наростають. Все це не могло не привести до хижацького ставлення до природи, подолання якого розтягнулося на століття, аж до наших днів.

Необхідність створення такої організації взаємодії суспільства і природи, яка відповідала б нинішнім і майбутнім потребам людства, що розвивається, була виражена в концепції ноосфери французьких філософів першої половини XIX ст. П. Тейяра де Шардена і Е. Ле-Руа і російського мислителя В.І. Вернадського. Ноосфера – це область панування розуму.

Криза техногенної цивілізації

Абсолютизація тільки науково-технічної сторони життєдіяльності людей, віра в її безмежні можливості поступово привели до розуміння того, що даний шлях розвитку веде в глухий кут, позбавляє перспектив. У цьому полягає сутність кризи техногенної цивілізації.

Техніка може служити не тільки на благо, але і на зло людям.

У числі дослідників даної ситуації є песимісти, які вважають, що вихід з кризи людству знайти не вдасться. Науково-технічний прогрес зупинити вже неможливо, він не тільки загрожує людському існуванню, а й може перервати його (наприклад, ядерна війна, яка і нині - головна потенційна небезпека).

Інші дивляться на майбутнє людської цивілізації з оптимізмом. Людству не раз загрозувала небезпека знищення, але завжди знаходився вихід із, здавалося б, безвихідної ситуації.

Цій групі вчених вихід з сучасної кризової ситуації бачиться в умінні управляти технічним розвитком і направляти його:

1) через усвідомлення необхідності зміни пріоритетів у шкалі культурних цінностей, творення нового ставлення до природи, формування екологічної культури;

2) через зміну принципів вимірювань техніки, її критеріїв, включення в систему цих оцінок поряд з техніко-технологічної оптимальністю та економічною ефективністю, рентабельністю і соціокультурного людського виміру. Для цього буде необхідно передбачити проведення цілого комплексу заходів: навчитися передбачати соціальні та культурні наслідки технічної діяльності, ставити межі в технічному винахідництві. Багато що непередбачуване за наслідками так і повинно залишитися в області фантазії, гімнастики розуму, а не основи діяльності;

3) через подолання технократичної однобічності, включення параметрів значимості людського існування в сферу будь-якої діяльності.

Ці зміни можуть стати умовами подолання кризи техногенної цивілізації.

Другий шлях бачиться в **вдосконаленні самої людини**, розвитку її не тільки загальнотехнічного, а перш за все соціокультурного потенціалу.

Зупинити прогрес вже неможливо. Техніка відіграє величезну роль в сучасному існуванні людини, в її праці, організації побуту, економії часу, вдосконаленні зв'язків, універсалізації життя. Неминучість, обумовлена технікою, може бути пом'якшена також шляхом інтеграції технічного та гуманітарного знань.

Загальнокультурний вимір також має стати мірилом професіоналізму і компетентності.

Поняття глобальної проблеми. Класифікація глобальних проблем

Глобальними називають **проблеми**, які стосуються всього світу, призводять до значних, нерідко незворотних соціально-економічних і біологічних втрат на планеті, створюють загрозу існуванню людства і потребують для свого розв'язання координованої співпраці всіх країн.

Таблиця. Класифікація глобальних проблем

Види глобальних проблем	Глобальні проблеми
Проблеми у сфері взаємодії природи і суспільства [3, с.439-440]	Надійне забезпечення людства сировиною, енергією, Продовольством. Раціональне природокористування і збереження навколишнього середовища. Раціональне використання ресурсів Світового океану, мирне освоєння космічного простору. Утилізація відходів життєдіяльності.
Проблеми у сфері суспільних взаємовідносин [4]	Відвернення світової термоядерної війни і забезпечення Стабільного миру. Подолання економічної відсталості частини регіонів і країн світу. Попередження локальних, регіональних та міжнародних Конфліктів. Ліквідація наслідків світових та локальних криз. Розброєння і конверсія військового виробництва.
Проблеми розвитку людини та забезпечення її майбутнього [5]	Пристосування людини до умов природного і соціального Середовища, що змінюється під впливом НТР. Подолання епідемій, тяжких захворювань (серцево-судинних, онкологічних, СНІДу, наркоманії). Культурно-моральні проблеми втрати довіри до соціальних Інститутів, нестабільності сім'ї та послаблення зв'язку поколінь. Боротьба з міжнародною злочинністю, наркобізнесом,

Тероризмом.

Проблеми демократизації та охорони прав людини.

Глобальні проблеми мають яскраво виражений економічний аспект. Вони суттєво впливають на структуру і темпи суспільного відтворення, на динаміку економічних процесів, спричиняють пошуки ефективних форм та методів управління.

Необхідність пошуку шляхів розв'язання глобальних проблем людства породжена тими реальними загрозами, які виникли перед світовим співтовариством.

Шляхи розв'язання глобальних проблем першої групи:

- - швидкий розвиток і використання основних видів відновлюваної енергії (сонячної, вітрової, океанічної та гідроенергії річок);
- - структурні зміни у використанні існуючих невідновлюваних видів енергії;
- - розробка усіма країнами світу сукупності конкретних заходів дотримання екологічних стандартів (чистоти повітря, водних басейнів, раціонального споживання енергії, підвищення ефективності енергетичних систем);
- - розширення у країнах, що розвиваються, власного сировинно-переробного виробництва;
- - припинення вирубування лісів, особливо тропічних, забезпечення раціонального лісокористування;
- - формування екологічного світогляду;
- - комплексна розробка законодавства про охорону довкілля, в т.ч. про відходи, проведення науково-дослідних робіт у цій сфері, поширення передового досвіду щодо збереження природного середовища, а також підписання договорів та угод, спрямованих на розв'язання зазначених проблем;
- - економія енергетичних та матеріальних ресурсів.

Шляхи розв'язання глобальних проблем другої групи: демілітаризація економіки країн світу (роззброєння і ліквідація військових галузей виробництва); конверсія військово-промислового комплексу; ядерне роззброєння, суттєве зменшення військових витрат, подолання міжнаціональних та внутрішньонаціональних воєнних конфліктів.

Шляхи розв'язання глобальних проблем третьої групи: ліквідація зубожіння, голоду, хвороб, безробіття, неграмотності.

Магістральним шляхом подолання глобальних проблем світового господарства є міжнародне співробітництво між країнами світового співтовариства на основі нових підходів і практичних заходів, які враховували б цілісність світу, в якому розвивається сучасна цивілізація.

Глобальна свідомість. Екологічний імператив

Одна з основних проблем сучасної цивілізації полягає в тому, що людство настільки зосереджене на собі самому, що весь навколишній світ сприймає виключно як частину світу власного. Проте все якраз навпаки: це ми, люди, лише частина велетенського світу природи. А що людство у своїй бурхливій діяльності ігнорує інтереси і закони довкілля, останнє нагадує про себе змінами клімату і природними катастрофами, вичерпанням сировинних ресурсів і виснаженням ґрунтів, забрудненням води і повітря чи новими хворобами. У результаті світ опинився на межі глобальної екологічної катастрофи. Виник так званий «екологічний імператив»: або людство змінить своє споживацьке ставлення до природи на партнерське, або загине.

Екологізація суспільної свідомості включає в себе формування екологічної свідомості як самостійної форми суспільної свідомості, а також внесення екологічного аспекту у всі інші форми і рівні суспільної свідомості. Екологічна свідомість — найважливіший компонент екологічної культури, що об'єднує всі види і результати матеріальної і духовної діяльності людей, спрямованої на досягнення оптимальної взаємодії суспільства і природи, на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства. Потреба в формуванні екологічної культури як вирішального чинника в гармонізації відносин суспільства і природи стає в цей час все більш актуальною.

Термін «екологічний імператив» введено у науковий обіг М. Мойсеєвим за аналогією з кантівським категоричним імперативом. І як наслідок, у науковій спільноті відразу ж розгорнулася дискусія з приводу ціннісно-нормативних основ екологічного імперативу та сфер його застосування. Тенденція сталого розвитку людства вимагає все більшої концептуалізації екологічного імперативу, інакше кажучи, філософського обґрунтування світоглядно-етичної концепції, що лежить в основі розкриття його сутності як нормативно-ціннісного регулятора поведінки людини на шляху до виходу з екологічної кризи. Реалізація екологічного імперативу залежить від міри розуміння людством соціальної та історичної значущості екологічно безпечного розвитку.

Екологічний імператив у аксіологічному осмисленні є субстанціональною реальністю, яка виникла і розвивається в процесі глобального соціогенезу і еволюції біосфери. Він існує в межах останньої і визначається співвідношенням властивостей природного середовища і особливостей цивілізацій. Екологічний імператив є мірою раціональної взаємодії світової спільноти і природи.

Формування і розвиток екологічної депривації сучасного людства виявилися закономірним результатом еволюції існуючої картини світу, на яку впливають світоглядні установки. Специфічне сприйняття природи в античному світі спричинило ілюзії про невичерпність природного субстрату. У подальшому розвитку відбулася трансформація поглядів на природу, в межах яких проблема коеволюційної взаємодії інтерпретувалася в контексті діяльності соціальних спільнот, що значною мірою призвело до виникнення глобальної екологічної кризи.

Перспективи сучасної цивілізації: політичні, наукові, релігійні, філософські пошуки виходу з кризи

Що ж до осяжного майбутнього, що охоплює собою більшу частину нового століття, то наші знання про нього носять, можна сказати, правдоподібний характер, покояться на вельми неповній індукції і до них слід підходити, ретельно визначаючи їх ймовірність. Очікується, що швидке зростання світового населення, по всій ймовірності, припиниться в другій половині почався століття і його чисельність досягне до 2100 року від 10 до 12,5 млрд осіб. Для оцінки забезпеченості виробництва мінеральними ресурсами беруться до уваги їхні потенційні запаси в надрах землі. Технологічний рівень виробництва буде визначатися тими науковими відкриттями і винаходами, які належить зробити в рамках цього осяжного майбутнього і які зараз важко передбачити, у всякому разі хронологічно. Саме впродовж осяжного майбутнього слід очікувати завершення в планетарному масштабі таких довготривалих історичних процесів, як демографічна революція, подолання економічної відсталості ряду країн, що розвиваються і т.д. Разом з тим мало підстав для того, щоб обмежувати межами ХХІ сторіччя завершення таких процесів, як усунення відмінностей між творчим і виконавчим працею, а тим більше соціальна і культурна інтеграція людства.

Щодо віддаленого майбутнього за межами ХХІ століття в основному можна судити на підставі різних гіпотетичних припущень, що не суперечать реальним можливостям, але і не піддаються певним імовірнісним оцінкам з точки зору історичних строків і конкретних форм втілення в життя. Правомірно тому сказати, що наше незнання про віддалене майбутнє явно переважає над знанням. Справа в тому, що до того часу радикально зміниться соціальне життя суспільства, економічна діяльність піддається глибоким технологічним перетворенням, трансформуються потреби людей і засоби їх задоволення, так що проблема ресурсів для їх забезпечення постане в іншому вигляді, ніж навіть в осяжному майбутньому.

В обґрунтуванні можливості передбачення майбутнього виділяються такі аспекти: онтологічний, гносеологічний, логічний, нейрофізіологічний, соціальний.

Онтологічний аспект полягає в тому, що передбачення можливо з самої сутності буття – його об'єктивних законів, причинно-наслідкових зв'язків. Виходячи з діалектики, механізм розвитку до кожного якісного стрибка залишається незмінним, і тому можна «простежити» майбутнє.

Гносеологічний аспект ґрунтується на тому, що оскільки можливості пізнання безмежні (згідно вітчизняної філософської традиції), а прогнозування – також вид пізнання, то само прогнозування можливо.

Логічний аспект - на тому, що закони логіки завжди залишаються незмінні, як у справжньому, так і майбутньому.

Нейрофізіологічний аспект ґрунтується на можливостях свідомості і мозку до випереджаючого відображення дійсності.

Соціальний аспект полягає в тому, що людство прагне виходячи з власного досвіду розвитку, моделювати майбутнє

Прогностика і футурологія

У сучасній західній науці виділяється особлива дисципліна – футурологія. Футурологія (від лат. Futurum - майбутнє) – в широкому сенсі – сукупність уявлень про майбутнє людства, у вузькому – область насущних знань, що охоплює перспективи соціальних процесів. Термін «футурологія» і був введений «для позначення філософії майбутнього» в 1943 році німецьким вченим О. Флехтхейм. З 60-х років цей термін став вживатися на Заході як історія майбутнього або «наука про майбутнє». У 1968 році була створена міжнародна організація, що об'єднала фахівців 30 країн світу, що отримала назву – Римський клуб. До нього увійшли відомі вчені, громадські діячі та бізнесмени. Основними напрямками цієї організації є стимулювання досліджень глобальних проблем, формування світової громадської думки і діалог з керівниками держав. Римський клуб став одним з провідних в глобальному моделюванні перспектив розвитку людства.

До всесвітньо відомим сучасним ученим і філософам, які займаються проблемами прогнозування майбутнього, відносяться Р. Парсонс, Е. Ханке, І. Бестужев-Лада, Г. Шахназаров та інші.

Особливим видом прогнозування є соціальне прогнозування, яке займається передбаченням процесів, що відбуваються в суспільстві, серед них процеси в області: виробничих відносин; науки і техніки; освіти; охорони здоров'я; літератури, мистецтва, моди; будівництва; освоєння космосу; міжнародних відносин.

Даний напрямок отримало назву прогностики і відрізняється від футурології більшою конкретністю (вивчає соціальні процеси, їх майбутнє, а не майбутнє взагалі).

Основоположником глобального прогнозування з використанням математичних методів і комп'ютерного моделювання вважається Дж. Форрестор, який в 1971 році створив варіант моделі світового економічного розвитку з урахуванням зростання чисельності населення Землі, зростання промислового виробництва, забруднення середовища. Математичне моделювання показало, що якщо не обмежити зростання зазначених факторів, то саме зростання промислового виробництва приведе до соціально-екологічної катастрофи і загибелі людства в середині ХХІ століття.

У дослідженні майбутнього застосовується великий і різноманітний арсенал наукових методів, спеціальних методик, логічних і технічних засобів пізнання. Австрійський футуролог Е. Янч налічував їх близько 200, і його

перелік не є вичерпним. Однак основні методи соціального прогнозування зводяться до наступних п'яти (решта ж є їх різними поєднаннями і варіаціями):

- 1) екстраполяція;
- 2) історична аналогія;
- 3) комп'ютерне моделювання;
- 4) сценарії майбутнього;
- 5) експертні оцінки.

Екстраполяція – це поширеність встановлених тенденцій на майбутнє. Вважається, що якщо ця тенденція діє стійко зараз, то вона буде діяти якийсь час і в майбутньому. Точність екстраполяції зменшується в міру просування від безпосереднього до віддаленого майбутнього.

Історична аналогія – це пізнання шляхом порівняння. Між порівнюваними суспільними явищами повинно матися як розходження, так і подобу. Те, що є основою порівняння, має бути більш знайомим, ніж те, що підлягає порівнянню. Так, за методом історичної аналогії ми можемо порівнювати те, що відбувається нині в Росії первісне нагромадження капіталу з тим, що мало місце в Європі в період становлення буржуазного суспільства.

Комп'ютерне моделювання – це побудова і вивчення моделей соціальних процесів в комп'ютерних системах. Здійснюється воно з метою визначення або поліпшення їх характеристик, а також управління ними тощо. Комп'ютерне моделювання передбачає наявність жорстких фундаментальних параметрів досліджуваного соціального процесу.

Сценарій майбутнього – це упорядкована сукупність вихідних припущень, які обґрунтовують ту чи іншу версію про можливе майбутнє спостерігається тенденції.

На основі різних сценаріїв розробляються прогностичні моделі можливого майбутнього. Одним з таких сценаріїв є «поведінка світової моделі» американського вченого Дж. Форрестера. Згідно з його сценарієм, екологічна ємність земної кулі буде вичерпана – при збереженні наявних тенденцій світового розвитку – вже в наступному столітті.

Експертна оцінка – це вивчення думки фахівців з питання тієї чи іншої перспективи реального історичного процесу. У експертній оцінці дуже важливо відібрати для експертизи сценарії і моделі, що спираються на глибокий науковий аналіз соціальної інформації.

Кожен з цих методів передбачення майбутнього має свої переваги і недоліки.

Виникнення та становлення ідей трансгуманізму

Останні зміни, що відбуваються в світі, все більше актуалізують проблему покращення якості життя людини. Досягнення в біології, нейропсихології, психотерапії, психіатрії дозволяють по-новому розглянути проблему співвідношення біологічного і соціального в людині, розкрити

безмежність її ментальних можливостей та принципово змінити якість людського життя. Всі ці аспекти потребують не тільки всебічного аналізу з боку природничих наук, але й філософсько-релігійнознавчого та морального осмислення. Безперечно, закономірними є й існуючі дискусії між філософськими напрямками і релігійними течіями щодо «зміни» людської природи. Проблема штучного інтелекту особливо важливою постає й у сфері військових технологій, що впливало та впливає на геополітичні й військові конфлікти сучасності. ХХ століття і початок ХХІ століття демонструють нам підвищений інтерес до різноманітних технологій, які покликані покращити людину. Трансгуманізм не передбачає осмислення сучасних духовних процесів, а передбачає одержання влади над усіма аспектами життєдіяльності людини (йдеться і про спадковість, і про свідомість, і про інтелект). Така мета є, в певному розуміння, унікальною, тому що визнає онтологію людської природи, яка є відмінною від традиційних метафізичних уявлень й яка щільно є пов'язаною з біотехнологіями, але, в багатьох випадках, ці положення перебувають поза сферами моралі та моральності. Безперечним є те, що становлення технологій, дійсно, змінює якість і спосіб життя соціуму, але на рівні індивідуального життя нам абсолютно невідомі наступні наслідки. Такі наслідки постають очевидними через декілька генерацій, через зміни фізичного, психічного життя людей.

Трансгуманізм – міжнародний інтелектуальний та культурний рух на підтримку використання науки і технологій для вдосконалення людських розумових та фізичних можливостей. Головна мета – нескінченне вдосконалення людини, засноване на новітніх відкриттях науково-технічного прогресу.

Трансгуманізм розвивається за кількома напрямками. Так, автори сучасної геронтології (В.М.Анісімов, М.В Соловйов) вважають, що нано - та біотехнології дозволять людям жити необмежено довго, що означає настання ери практичного безсмертя людини. Завдяки науково-технічному прогресу освоєння світового океану та колонізація найближчих планет може нівелювати саму її причину – брак ресурсів та вільного простору. За допомогою нових технологій, зокрема – технології штучного інтелекту люди кардинально посилять свої інтелектуальні й фізичні можливості. Дослідники прогнозують, що прийде час, коли люди і штучний інтелект будуть об'єднуватися в єдині системи. Все це призведе до стирання межі між людським розумом і штучним інтелектом, і у якийсь момент залишаться просто «розумні істоти». Ми вважаємо, у зв'язку з цим однією з найзначущих проблем є питання, як «постлюди» будуть відноситися до звичайних, не модернізованих людей. Коли «постлюди» стануть значно сильнішими, ніж інші, ймовірно, що відносини зміняться від рівності до інших варіантів, не зовсім прийнятних для сучасної людини. На думку Дж.Уотсона, І.Лядського, М.Кайку молекулярна нанотехнологія зробить можливим створення достатку ресурсів для кожної людини. Критика трансгуманізму має дві основні форми (вони часто доповнюють одна одну): «Практичну» — заперечення щодо досяжності цілей

трансгуманізму; «Етичну» — заперечення щодо цілей та ідей трансгуманізму, моральних принципів і світогляду тих, хто підтримує трансгуманізм або є трансгуманістом як таким. Критики часто бачать в цілях трансгуманістів загрозу загальнолюдським цінностям, державним соціальним програмам і поширенню громадянських прав і свобод

Нині під гаслом трансгуманізму можна побачити доволі розрізнені рухи, групи, організації та конкретних осіб. Але всіх їх поєднує прагнення подолати людську природу для досягнення якісно нового стану, а також радикального продовження тривалості життя. Для цього розробляються різні варіанти «еволюції», основними з яких є штучний інтелект, кріоніка, регенеративна медицина, оцифрування свідомості, генні модифікації, нанотехнології, робототехніка, біоніка тощо.

Трансгуманісти стверджують, що ці технології протягом наступних десятиліть дозволять:

- звільнити людство від інфекцій, ліквідувати спадкові захворювання;
- створити штучні кінцівки або органи, які будуть цілком керовані мозком;
- впровадити технологію кріозбереження з наступним успішним розмороженням;
- переносити свідомість на комп'ютерні носії;
- збільшити регенераційну здатність тіла людини для захисту від пошкоджень;
- досягнути незначного старіння (*negligible senescence*) та повернути молодість тілу та мозку.

Сучасні наукові дослідження вже мають неабиякі результати: так, у 2016 році американські біологи під керівництвом Крейга Вентера, піонера у розшифровці геному людини, показали можливість створення цілком штучного організму — бактерії *Synthia*; у 2017 році за допомогою генної терапії вченим вдалося подолати низку спадкових, а також онкологічних захворювань, а CRISPR-технології дозволили відредагувати людський ембріон.

Некомерційна організація трансгуманіста Рендала Коена *Carboncopies* працює над створенням штучних нейронних тканин, здатних підтримувати індивідуальні функції і досвід розуму на інших носіях, крім біологічного мозку. Іншими словами, це перенесення людської свідомості в будь-яку іншу форму. Коен вважає, що розум – це програма, додаток, запущений на базі людського організму, і його можна «емулювати» на будь-яку іншу платформу.

Заснована Максом Мором компанія *Alcor*, що спеціалізується на кріоніці, вже зберігає 150 кріоконсервованих клієнтів та має контракти з тисячею інших людей, які з якихось причин вирішили затриматися на цьому світі з вірою у майбутні технології.

Трансгуманізм є гарячою темою, яка активно обговорюється за кордоном, однак поки що не увійшла до буденних новин українців. Однак концепція направленої еволюції перестала бути фантастикою і поступово перетворюється в довколишню реальність.

Поняття екофемінізму. Виникнення і теоретичні джерела сучасного екофемінізму

Екофемінізм - одна з теоретичних та практичних течій, породжених у 70-х роках, який звертає увагу на те, як економічний розвиток домінуючих груп сприяв надмірній експлуатації природи і як це по-особливому впливає на жінок.

Це виникає з чогось, що багато феміністичних рухів ставить під сумнів: дуалізми, що розуміються як пари протилежностей з неоднаковою цінністю, що виникли в патріархальній культурі (наприклад, тіло-розум, культура-природа, наукові знання-традиційні знання).

Екофемінізм приділяє особливу увагу взаємовідносинам природи, жінки та капіталістичної економіки; і звідти це дозволяє розвивати різні течії в самому Екофемінізмі, які робили помітними не лише експлуатацію природи та жінок, але й відмінності між гнобленням, яке зазнають різні жінки та природи у всьому світі.

Виникненням екофемінізму керували феміністки, які мали міцну екологічну совість і які **засуджувати, що історично патріархальна система ототожнювала жінок з природою,** що могло б стати важливим становищем влади для жінок, але далеко не все, воно закінчилося девальвацією та експлуатацією в капіталістичній економіці.

Іншими словами, вони ставлять під сумнів використання та експлуатацію природи, що пропагується в патріархальних суспільствах, і виступають за встановлення стосунків з природою з більш жіночої позиції, ближче до догляду та захисту живих істот.

Серед практик, похідних від екофемінізму, є, наприклад, **сприяння природним пологам або продовженню грудного вигодовування; а також створення розширення можливостей громад та самоврядування жінками,** особливо з країн з найвищим рівнем бідності.

Екофемінізм далеко не є однорідною течією, і в собі виробив різні пропозиції, які дозволили нам зрозуміти деякі нюанси досвіду підпорядкування жінок та їх відносин із природою.

1. Есенціалістський фемінізм

Приблизно, **есенціалістський екофемінізм - це течія, яка підвищує материнські якості для сприяння життю та піклуванню про природу,** вважаючи ці якості важливими для протидії екологічній кризі.

Частина радикального есенціалізму, заснованого на біологічній диференціації, де сказано, що той факт, що чоловіки не мають здатності до продовження роду, змушує їх сильно залежати від жіночих турбот та їх енергії. У ній пропонується, щоб жінки повинні звільнитися від мужності, яка є принципово агресивною, і посилити жіночу силу завдяки зв'язкам між собою.

Критика цього фемінізму полягає в його надмірному біологічному есенціалізмі, тобто припущенні, що чоловіки та жінки визначаються та

диференціюються за нашими біологічними особливостями, що має тенденцію демонізувати чоловіче начало та може утримувати жінок в сегрегації.

2. Спиритичний фемінізм

Спиритичний фемінізм ставить під сумнів ідеал розвитку країн першого світу, оскільки вони кажуть, що це «поганій розвиток подій», який спричиняє несправедливість та експлуатацію, особливо жінкам та природі «нерозвинених країн».

З цієї причини ця пропозиція екофемінізму в даний час є однією з тих, що набирають сили в країнах, що «розвиваються», які раніше називали «третім світом».

Спиритичний фемінізм розглядає патріархальну соціальну структуру за межі чисто чоловічої: він розуміє патріархат як систему, яка, крім усього іншого, покладає управління продуктами харчування, розвитком дитини та турботою про навколишнє середовище загалом на жінок; проблеми, які особливо експлуатуються в найбідніших країнах.

У цій тенденції доступ жінок до виробництва товарів шукається, підтримуючи себе як джерело контролю та балансу навколишнього середовища та розвитку продуктів харчування. Іншими словами, це пов'язує емансипацію жінок з екологічною свідомістю та практикою догляду.

3. Екологічний фемінізм

У відповідь та критику попередніх пропозицій виникає фемінізм еколога, який зазначає, що **Екофемінізм склався без урахування класових відмінностей та етнічного походження** які роблять відносини жінок з природою, а також експлуатацію патріархальної системи переживаються по-різному.

Вони припускають, що ця система не є однорідною річчю, яка впливає на всіх жінок однаково, і вони зосереджують увагу на скарзі не лише на тому, як експлуатація природи впливає на жінок певним чином, але вони покладають обов'язки на групи, що монополізують природні ресурси та підйом капіталістичної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2563415/> — Transhumanism, medical technology and slippery slopes
2. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21491211> — Life-extension: a biomedical goal? Scientific prospects, ethical concerns.
3. <http://scienceagainstaging.com/roadmaps/> — покрокові схеми, наочні плани досягнення радикального продовження життя від фонду «Science For Life Extension»
4. <https://www.theguardian.com/science/2017/mar/25/animal-life-is-over-machine-life-has-begun-road-to-immortality> 'Your animal life is over. Machine life has begun.' The road to immortality
5. <http://humanityplus.org/> Humanity+ website

6. Аветісян М.Г. Філософія художнього простору у сучасному творі мистецтва: культурно- антропологічний підхід. Гілея. Науковий вісник. Філософські науки. 2020. Вип.152 (№ 1). С. 94 -98. 2. Артюхов И.В. Трансгуманизм – философские истоки и история возникновения. 2008 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/304717271.pdf>

ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

1. *Визначення поняття дискурс. Еволюція поняття в історичному контексті.*
2. *Філософський дискурс в академічних установах та навчальних закладах України ХХ ст. (Київ, Харків, Львів).*
3. *Розробка історії філософії та її вивчення в Україні. Основні течії української соціально-політичної думки.*
4. *Категорії «розвиток» і «сталий розвиток». Система основних понять сталого розвитку. Історичні передумови і філософські підстави концепції сталого розвитку. Сутність концепції стійкого розвитку.*
5. *Сучасні соціальні процеси: особливості та властивості, форми прояву соціальних процесів. Види соціальних процесів та їх характеристика: економічні, демографічні, міграційні, політичні, екологічні, соціокультурні, духовно-моральні.*
6. *Екологічна філософія та екогуманізм як наука та її роль у сучасному суспільстві.*
7. *Актуальність формування екологічної свідомості людини ХХІ століття.*

Визначення поняття дискурс. Еволюція поняття в історичному контексті

Центральною інтегративною одиницею мовленнєвої діяльності, яка знаходить своє відображення в своєму інформаційному сліді (усному/письмовому тексті) є дискурс. Термін «дискурс» (discourse) походить з класичної риторики, де він означав мову, яка розглядається в дії, в реальному застосуванні. Цей діяльний аспект поняття зберігається і в його сучасному тлумаченні. В такому значенні будемо вживати його і ми.

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок в концепції Е. Бенвеніста, який розрізняв план розповіді (récit) і план дискурсу — мови, «*що присвоюється мовцем*». Дискурс відображає суб'єктивну

психологію людини і, таким чином, на відміну від теоретичного міркування не може бути відчужений від мовця. «Середня людина мислить, щоб існувати, а не існує, щоб мислити, — писав Ш. Баллі у 1961 р. — ...Навіть найбільш абстрактні речі предстають у мовленні, пропущеними через призму наших нужд, потреб і бажань, у туманному світлі суб'єктивного сприйняття».

Характерною рисою дискурсу, як слушно зауважив Бенвеніст, є його співвіднесеність з конкретними учасниками мовленнєвого акту, тобто з адресантом і адресатом, а також з комунікативним наміром мовця будь-яким чином впливати на адресата. «Мовлення, — підкреслював він, — слід розуміти... в самому широкому смислі, як будь-яке висловлювання, що передбачає мовця й слухача і намір першого певним чином вплинути на другого... Таким чином, різниця, яку ми проводимо між історичною розповіддю (*récit*) і мовленням (*discours*), ні в якому разі не збігається з різницею між письмовою й усною різновидами мови».

Отже, під дискурсом ми вслід за Г. А. Орловим розуміємо «категорію (природного) мовлення, яка матеріалізується у вигляді усного чи письмового мовного твору, відносно завершеного в смисловому і структурному відношенні, довжина якого потенційно варіативна». Цю думку розділяють і французькі вчені.

Поняття «**дискурс**» співвідносне з поняттям «**текст**» і характеризується аналогічними параметрами завершеності, цілісності, зв'язності і т. д.

Типологізація дискурсу проводиться на двох підставах – вертикальне членування за принципом від загального до окремого і горизонтальне членування на підставі ідеологічної ролі суб'єкта дискурсу. Першою підставою служить референційна співвіднесеність сфери спілкування, у відповідності з якою виділяють політичний, законодавчий, науковий та інші дискурси. Друга підстава – соціально-ідеологічна належність суб'єкта дискурсу (профспілковий, патрональний, аристократичний, феодалський). Дискурси виділяються також на підставі індивідуального суб'єкта – дискурси Жореса, де Голля тощо.

Методологічна база досліджень дискурсів має досить різноманітний характер. Наприклад, французькі лінгвісти говорять, що на її формування вплинули такі різні напрями, як трансформаційні граматики Е. Херріса і Ж. Дюбуа, граматика відмінків Ч. Філлмора, концепції Бенвеніста і Р. Якобсона, деякі ідеї радянського мовознавця В. Н. Волошинова. Сучасний французький лінгвіст Л. Геспен вважає, що є підстави говорити про французьку школу аналізу дискурсу як про самостійний напрямок.

Трансформаційна методика Херріса використовується, наприклад, для вивчення оточення ідеологічно значущих лексем (типу *classe ouvrière, prolétariat*). При цьому враховуються соціальні й прагматичні фактори (наприклад, різне представлення однієї й тієї ж інформації різними газетами). Методологічна настанова трансформаційної граматики з її базовими і похідними структурами знаходить своє відображення в тезисі, згідно з яким дискурси знаходяться між собою в певних трансформаційно-парафрастичних відносинах. Як свого роду інваріант базового дискурсу виділяється так званий

дидактичний дискурс. Всі інші вважаються похідними, варіантами вихідного дискурсу.

Під впливом вчення Р. Якобсона про функції висловлювання, особливо про метамовну функцію, а також під впливом проблематики «людина в мові» особлива увага приділяється вивченню мовного вираження суб'єкта висловлювання. У дидактичному дискурсі ступінь активності суб'єкта мінімальний або навіть зовсім відсутній. Вважається, що дидактичний дискурс сприймається адресатом як «об'єктивний», нейтральний. Прикладом може служити науковий дискурс, а також інформаційні газетні повідомлення. Навпаки, в політичному дискурсі суб'єкт дуже активний. Тому він сприймається адресатом як зв'язаний з певними намірами. Вивчаються мовні засоби — показники активності суб'єкта: модальні дієслова, прислівники, способи вираження дії, форми заперечення тощо. Для дослідників дискурсу характерно те, що вони враховують такий екстралінгвістичний фактор, як умови комунікації, її конкретні історико-культурні й соціологічні моменти. Комунікативно-прагматична націленість вивчення дискурсу знаходить своє виявлення у визначенні залежності вибору мовних засобів від статусу адресата.

Філософський дискурс в академічних установах та навчальних закладах України ХХ ст.

Сучасні дослідження наукового дискурсу засвідчують, що експресивність, наявність тропів та стилістичних фігур, зовсім не протипоказана мові науки, що вона не зникає та й не може зникнути з наукового стилю. Особливо це твердження стосується жанрів монографії та наукової статті, де часто присутні риси експресивності та емоційності, які привносяться автором незалежно від теми його дослідження. Це обумовлено характером природнього (людського) наукового мислення та творчості, що ніколи не може бути обмежено лише понятійно-логічним сприйняттям світу. Щоб сприйняти, засвоїти інформацію й надалі оперувати нею, адресат повинен зрозуміти її та відповідно інтерпретувати. Адекватність сприймання закладеної у науковому тексті інформації залежить від чіткості, ясності, логічності авторського викладу. Дослідження цих параметрів визначає перспективність вивчення наукових текстів у комунікативному аспекті. Використання готових засобів мовної системи сприяють посиленню логічності авторського викладу. В сучасній науковій літературі експресивно-емоційна функція реалізується за допомогою таких засобів, як метафори, порівняння, повтори, експресивні уточнення, ремарки-вставки, спеціальні виділення окремих членів речення та зворотів, використання однорідних членів речення з метою виразності тощо. Використовуються у науковому викладі також засоби розмовної мови, навіть елементи прямої мови як імітація діалогу, питальні та окличні речення. У сучасному мовознавстві увага привертається до властивостей мовних одиниць, які актуалізуються під час взаємодії комунікантів та обміну думками для

вирішення важливих завдань, виникає потреба вивчення особливостей наукового дискурсу.

Розробка історії філософії та її вивчення в Україні. Основні течії української соціально-політичної думки

Історія української філософії є органічним складником історії всесвітньої філософії. Вона виявляє закономірності розвитку філософської думки українського народу. Філософія є невіддільною складовою української культури. Ця наука розвивалася як частина історичної свідомості українців, відбивала процеси, що відбувались у суспільному житті нації. Як особлива форма самоусвідомлення національної культури філософія в Україні існувала в тісному взаємозв'язку з суспільно-громадською, політичною, науковою, художньою та релігійною думкою. Філософія – явище загальнолюдське. Вона досліджує те, що становило в минулому і становить в наші дні ядро загальнолюдських цінностей, самоусвідомлень, духовних надбань. Не менш значущою, стародавньою за часом, оригінальною за своїм витвором є українська культура, яка посідає вагомe місце в історії людської цивілізації.

Політична думка в Україні не має такої великої історії, як, скажімо, китайська, середньо-східна та західноєвропейська. Однак з моменту утворення державності на території сучасної України наперекір усім незгодам, міжусобицям правителів і розоренню, імперському пануванню чужинців політичні проблеми вивчались і розвивались, здійснювалась політична діяльність. Зародження і розвиток української політичної думки є невід'ємною частиною національної інтелектуальної скарбниці. З'ясування передумов цього феномена, аналіз провідних ідей, сформульованих визначними українськими мислителями на стадії еволюції національної суспільно-політичної, морально-етичної традиції у період з X ст. до початку XX ст., має велике значення для з'ясування поступу національної духовної культури, процесу формування сучасних державотворчих орієнтацій.

В 90-ті роки XX ст. в Україні розпочався справжній політологічний ренесанс. Поступово були реформовані старі й створені нові кафедри політології в вузах, виникли відповідні відділи в академічних інститутах, наукові установи. Звичайно, все це з'явилося не на порожньому місці. Безцінним для політичного відродження України став досвід світової політичної науки. Особливо тих закордонних установ, де постійно вивчають українську політичну думку, розвивають політичну науку та аналізують сучасні політичні проблеми й перспективи розвитку нашої держави. Насамперед це наукові українські заклади в еміграції. Серед них слід виділити такі:

- Український соціологічний інститут у Відні. Перший науковий український заклад в еміграції, заснований в 1919 р. М. Грушевським. Проіснувавши до 1922 р., інститут підготував і видав друком ряд робіт М.Грушевського, М. Драгоманова, С. Подолинського і ін.

- Український вільний університет. Науково-педагогічний та видавничий український заклад, заснований у Відні. Потім функціонував у Празі, а з 1945 р. – у Мюнхені.

- Східно-Європейський дослідницький інститут ім. В. Липинського. Діє з 1963 р. у Філадельфії (США). Тут зберігають, опрацьовують та публікують архівні матеріали і творчий доробок В. Липинського, інші документи, пов'язані з новітньою історією України.

У 90-ті роки ХХ ст. заявили про себе і вітчизняні політологічні центри. До них, зокрема належать:

– інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Науково-дослідницька установа, де досліджується широке коло правових, політичних та міжнародних проблем, що мають важливе значення для розвитку як юридичної, так і політичної науки, становлення української правової держави. Головні напрямки наукових досліджень – теоретичні і прикладні проблеми формування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; роль закону в регулюванні суспільних відносин; ефективність реалізації чинного законодавства; історія розвитку політико-правових інститутів в Україні; права і свободи людини і громадянина та ін.

– Українська асоціація політологів. Утворена в 1991 р. у Києві з метою сприяти розвитку політичних наук в Україні, підготовки наукових кадрів, вироблення рекомендацій для поліпшення соціально-політичної ситуації в республіці, підтримки зв'язків і обміну досвідом із політологічними центрами зарубіжних країн і міжнародних організацій.

– Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України – науково-дослідницька установа, утворена в 1991 р. у Києві. Головний напрям діяльності – дослідження закономірностей політичного розвитку та етнонаціональних процесів. У структурі інституту діють відділи етнополітології, теоретичних та прикладних проблем політології, національних меншин та ін. Також при цій установі діють наукові центри політичних технологій, історії політології, проблем церкви та етноконфесійних досліджень і ін.

– Українська академія політичних наук. Добровільна громадська організація, що об'єднує науковців, викладачів навчальних закладів, працівників органів державної влади та управління, місцевого самоврядування з метою сприяння розвитку політичної науки.

Поряд з державними установами проблеми політичної науки вивчаються і досліджуються цілою низкою приватних установ. Значну роль в розвитку прикладної політології відіграють соціологічні центри, які постійно проводять соціологічні дослідження політичної думки населення України і дають свої експертні оцінки політичним рішенням, рекомендації по вирішенню тих чи інших політичних проблем. Утвердженню політичної думки в українському суспільстві в сучасних умовах значною мірою сприяє система вищої і частково середньої освіти в Україні, яка зорієнтована на затвердження політичних знань у молодіжному середовищі.

Категорії «розвиток» і «сталий розвиток». Система основних понять сталого розвитку. Сутність концепції стійкого розвитку

Стратегія сталого розвитку є однією із ключових та пріоритетних в усіх галузях промисловості, народного господарства та економіки. Її принципи та основні положення направлені на досягнення гармонії між ростом економічних показників, стабільністю в соціальній сфері та охороною довкілля. Збереження природних ресурсів, підтримка їх сталості та перехід до ресурсозберігаючих, енергоефективних технологій є чи не одним із ключових завдань на порядку денному. Основні критерії сталого розвитку започатковані на конференції ООН з проблем навколишнього природного середовища і розвитку ще у 1992 році (Ріо-де-Жанейро), переосмислені на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоханезбурзі у 2002 році (конкретизовано план реалізації сталого розвитку) та закріплені на конференції «Ріо+20» у 2012 році.

Сталий розвиток – це такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Світове співтовариство визнало, що збалансований розвиток «повинен стати пріоритетним питанням порядку денного міжнародного співробітництва». Загально визнаним є розуміння збалансованого розвитку як гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку. Лише досягнення збалансованості між ними забезпечить можливість перейти до такого суспільного розвитку, який не виснажуватиме природні та людські ресурси, а тому матиме можливість тривати досить довго. В українській мові популярності набув термін «сталий розвиток», який з'явився внаслідок перекладу терміну «устойчивое развитие» з російської мови, а не безпосереднього перекладу цього терміну з англійської. Утвердився він і в законодавстві України, хоч є сполученням слів з протилежним змістом (сталий – постійність, розвиток – передбачає наявність змін).

Іншими словами сталий розвиток – це розвиток суспільства без зростання, яке призводить до виходу за межі господарської ємності біосфери. Тут під розвитком мається на увазі якісне поліпшення, а під зростанням – кількісне збільшення.

Розробка стратегії сталого розвитку суспільства ґрунтується на загальних законах і методології економічних, соціальних, природничих та екологічних наук. При цьому, поряд із загальнонауковими методами досліджень використовуються і специфічні методи аналізу, прогнозування і управління станом системи «суспільство-природа». На підставі оцінки впливу природних та антропогенних факторів повинні виявлятися закономірності функціонування системи «суспільство – природа», розроблятися та вдосконалюватися методологія і методи оцінювання її стану та формуватися напрямки розвитку

цієї системи. Для вивчення процесів розвитку соціальної, економічної та екологічної складових системи «суспільство-природа» використовуються різноманітні методи здобування первинної та вторинної інформації. Первинну інформацію отримують шляхом проведення прямих соціологічних, економічних та екологічних досліджень. Методи здобування вторинної інформації полягають, як правило, у формуванні, обробці й опрацюванні державних і регіональних баз статистичних даних (економічних, соціальних, природно-ресурсних тощо) з використанням географічних інформаційних систем і технологій (ГІС-технологій). Щоб оцінювати і прогнозувати зміни стану соціальної, економічної і екологічної підсистем застосовують методи аналогій (досліджувану систему оцінюють відповідно до моделі типової системи), емпіричного узагальнення (на підставі вивчення зв'язків між системами), моделювання (побудова фізичних, математичних, зокрема, імітаційних та статистичних, моделей).

Сучасні соціальні процеси: особливості та властивості, форми прояву соціальних процесів. Види соціальних процесів та їх характеристика

У ширшому розумінні **соціальний процес** — сукупність односпрямованих соціальних дій, які можна виділити з множини інших. Це серія явищ взаємодії людей, або серія явищ, які відбуваються в організації, структурі груп і змінюють стосунки між людьми чи між складовими елементами спільноти.

Соціальний процес здійснюється під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, має стійкий порядок взаємодії своїх компонентів, тривалість у часі і спрямованість до певного стану об'єкта. Кожен соціальний процес охоплює декілька стадій, які відрізняються за змістом і механізмами, способами взаємозв'язку його компонентів і які визначають напрями, темпи розвитку на даній стадії.

Найважливішими рисами соціальних процесів є їх загальність і зв'язок із суб'єктом, який здійснює процес. Ніщо не може відбуватись у суспільстві поза соціальним процесом. Функціонування і розвиток суспільства відбуваються в різних формах соціальних процесів, які характеризують суб'єктно-об'єктні зв'язки і відносини у всіх сферах діяльності людей.

Один із критеріїв класифікації соціальних процесів — ступінь їх загальності. Згідно з ним, розрізняють соціетальні (глобальні), загальні, особливі й окремі соціальні процеси. До соціетальних відносять процеси всесвітньо-історичного розвитку цивілізації, глобальні процеси економічних, демографічних, екологічних та інших змін. Загальними вважають процеси, пов'язані з функціонуванням таких соціальних інститутів, як системи управління, охорони здоров'я, освіти, виховання тощо.

До особливих належать процеси урбанізації, адаптації, стабілізації. Соціальні процеси можуть відбуватися об'єктивно та суб'єктивно, бути

вираженими у конкретній чи абстрактній формі, детермінованими внутрішніми чи зовнішніми чинниками, пов'язаними із структурними чи функціональними змінами, кількісними чи якісними показниками вимірювання.

У розмежуванні соціальних процесів часто використовують поділ їх на прості й складні, на процеси розвитку і деградації. Щодо системи, в якій відбуваються процеси, їх класифікують на:

- внутріособистісні (напр., процес самоосвіти);
 - процеси, які відбуваються у стосунках між двома індивідами;
 - процеси, які відбуваються у стосунках між індивідом і групою;
 - процеси, які змінюють організацію і внутрішню структуру спільноти;
 - процеси, які змінюють відносини між двома групами (спільнотами);
- процеси, які змінюють структуру й організацію глобального суспільства.

Є спроби класифікувати соціальні процеси, взявши за основу не масштаби системи, в якій вони відбуваються, а зміст змін, які вони зумовлюють.

Існують процеси, які змінюють соціальну організацію спільноти. Вони поділяються на процеси дезорганізації і процеси реорганізації. Процеси змін в системах культури впливають на стосунки між людьми, на організацію і структуру спільноти, наприклад, процеси, які змінюють системи ідеології, релігії, науки, техніки.

Усі соціальні переміщення особистості чи соціальної групи охоплює процес мобільності.

Соціальна мобільність — процес переміщення індивідів між ієрархічними або іншими елементами соціальної структури: трудовими колективами, соціальними групами, верствами та категоріями населення.

Екологічна філософія та екогуманізм як наука та її роль у сучасному суспільстві

Екогуманізм – одна з форм гуманізму, що вивчає тенденції еволюції соціоприродних систем, подальшу долю людства, існування цивілізації та критерії її прогресу, виклики глобалізації та засади збалансованого розвитку. Необхідність розроблення концепції екогуманізму випливає з усвідомлення взаємопов'язаності екологічної та гуманітарної криз, її мета – досягнення гармонії між людиною та природою, суспільством і довкіллям, обґрунтування важливості зміни морально-ціннісних орієнтирів у ставленні до природи і довкілля, розширення меж традиційної етики та включення природи і довкілля до сфери етичних і гуманістичних досліджень. Практичний аспект екогуманізму полягає в мобілізації духовного потенціалу людства та реалізації заходів зі збереження життя на Землі й власного буття.

Гуманістичний аспекти взаємодії людини і природи, суспільства та довкілля здавна цікавили людство і ставали темою філософських роздумів у

різні історичні епохи. Найбільше спроб осмислення основ людського буття та взаємин людини і природи, переоцінки засад розвитку й прогресу тощо припало на 20 ст. Серед них – етика життя (А. Швайцер) та етика землі (О. Леопольд), вчення про ноосферу (П. Тейяр де Шарден, В. Вернадський), глибинна екологія (А. Наесс), гіпотеза Геї (Дж. Левлок), принцип біофілії (Е. Вілсон, С. Келерт), парадигма спільносвіту (К. Майєр-Абіх), концепція коеволюції (М. Моїсєєв), принцип відповідальності (Г. Йонас) та принцип надії (Е. Блох). Значний внесок у формування засад екогуманізму належить фундаторам Римського клубу (Б. Гаврилишин, Р. Дієс-Гохлайтнер, А. Кінг, Д. Медоуз, М. Мессерович, Е. Пестель, А. Печчеї, Дж. Форрестер, Б. Шнайдер) та послідовникам їхніх ідей. Важливими етапами переведення основ екогуманізму у політично-правову площину стали концепція збалансованого (сталого) розвитку (Г. Брундтланд, 1987), Конференція ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) й ухвалені на ній документи, Світ. саміт зі сталого (збалансованого) розвитку (Йоганнесбург, 2002), а також Завдання розвитку тисячоліття, затвердженого на ООН 2000, що охоплюють 8 ключових питань, які постали перед людством на межі тисячоліть: подолання абсолютної бідності й голоду, забезпечення загальної початкової освіти, сприяння гендерної рівності та збільшення ролі жінок, скорочення дитячої смертності, покращення материнського здоров'я, боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та ін. захворюваннями, досягнення екологічної збалансованості, розширення міжнародного партнерства заради розвитку. Від успіху в пошуках адекватних відповідей на ці питання залежатиме майбутнє нашої планети, глобального довкілля, всіх людей. У теоретично-філософському аспекті концепція екогуманізму певною мірою знімає суперечність в опозиції антропоцентризм – екоцентризм, котра має давні філософські традиції й глибоко вкорінена в культурі, міфології, ментальності. Прикладом екогуманізму може бути голістська парадигма спільносвіту, запропонована німецьким філософом К. Майєр-Абіхом, згідно з якою людина – це частина природи, а культура є людським внеском в історію природи. Таким чином, людина урізноманітнює, збагачує світ природи і, відповідно, посідає особливе місце в ньому. Парадигма спільносвіту охоплює як сферу людського буття, так і сферу докладання людських пізнавальних і перетворювальних сил, здібностей, прагнень. Екогуманістичний зміст цієї парадигми полягає в наголошуванні на необхідності неруйнівного характеру людських сил, які мають бути доповнені охоронними діями, спрямованими на збереження сталості й цілісності світу, його глибин. першооснов, без яких стає неможливим життя як найвища цінність гуманізму.

В Україні вагомий внесок у досліджені проблем екогуманізму, гуманістичного змісту сучасних природничо-наукових досліджень, напрямів і течій екофілософії та філософії освіти, екології та біологічної етики зробили співробітники Ін-ту філософії НАНУ (Київ), зокрема М. Булатов, Ф. Канак, М. Кисельов, С. Кримський, В. Табачковський, С. Грабовський, К. Зарубицький, Т. Гардашук.

Сьогодні є зрозумілим, що специфіка формування екологічної свідомості зумовлює уявлення про ту суттєву роль, яку у всіх процесах і явищах об'єктивної реальності відіграє інформаційна взаємодія. Безсумнівно, що все більш досконалі інформаційні технології вже сьогодні визначають майбутнє інформаційного суспільства, яке (за умов функціонування на ідеях сталого розвитку) може розглядатися як перший ступінь на шляху становлення сфери розуму.

Для виходу людства з екологічної кризи необхідна тривала перехідна програма зміни навколишнього середовища і свідомості суспільства, що у своїй основі повинна спиратися як на програму технічного переозброєння соціуму (подальший розвиток технологій, можливо, переважно біотехнологій), так і на безліч соціальних програм, які охоплюють реструктуризацію системи освіти, перебудову суспільства, його потреб, менталітету та вироблення відповідного морального імперативу.

Людству необхідно нове мислення, нова система цінностей та орієнтацій для виживання, для становлення нового типу глобальної спільноти людей, здатних подолати те, що їх роз'єднує, заради досягнення спільної мети збереження як соціального, так і біологічного життя на планеті. Сталий розвиток ноосферної орієнтації може і повинен ґрунтуватися на активному включенні в соціоприродний процес духовно-інформаційних факторів, зміст яких закладений у вимогах екологічного імперативу.

Актуальність формування екологічної свідомості людини XXI століття

Екологічна парадигма суспільного та індивідуального здоров'я людини, народу, нації повинна включати зміну векторів економічного розвитку. Йдеться про прийняття державами цілого комплексу нових державних та міждержавних економічних орієнтирів. Такими можуть бути наступні: 1) держави мають наполягати на включенні норм захисту навколишнього середовища, зокрема норм екологічної відповідальності, до міжнародних договорів та угод (зокрема до торговельних); 2) вимога благоустрою навколишнього середовища має бути включена до числа критеріїв, що використовуються міжнародними фінансовими інститутами при розгляді всіх передбачуваних грантів з фондів розвитку; 3) потрібно прискорити впровадження принципу «обміну боргів на екологію» (з метою заохочення екологічної діяльності); 4) продовжити популяризацію підписання Кіотського протоколу про встановлення лімітів викидів вуглекислого газу країнами учасницями, а також розвивати торгівлю ліцензіями на право викидів між країнами, які потребують більше квот, і тими, які повністю їх не використовують; 5) визначити обсяг валового національного продукту (ВНП), який має бути змінено з урахуванням того, поліпшився чи погіршився стан навколишнього середовища; 6) встановити для виробничої продукції податок на чисту сировину в залежності від кількості не

відновлюваної чистої сировини, використаної при виготовленні цієї виробничої продукції; 7) удосконалювати методики прогнозування впливу прийнятих рішень на умови життя майбутніх поколінь; відмовитися від фінансових заохочень екологічно згубної діяльності; 8) здійснювати політику замовлення на екологічно прийнятні замітники там, де вони конкурують зі старими, екологічно менш вигідними технологіями; 9) держава має встановити більш жорсткі норми економії й економичності — у будівництві, промислово му виробництві, у виробництві побутових приладів, двигунів, моторів, машин і т.п.; 10) всілякому збереженню і ефективному застосуванню сировини і матеріалів повинна сприяти ре форма стандартів утилізації; 11) програми висаджування де рев (із саджанців, що дбайливо виведені з урахуванням місця посадки) мають стати частиною державних програм зайнятості; 12) потрібно прискорити відмову від усіх хімікатів, які нищать озон, на сільськогосподарських угіддях, бо це згубно впливає на здоров'я людей; 13) держава повинна збільшити обсяг і підвищити точність інформації про екологічний вплив товарів, що виробляються, і систематично доводити їх до споживача; 14) потребують докорінної зміни стимули, пільги, санкції та обмеження екологічного спрямування. Як видно із вищезгаданого та далеко не повного переліку можливостей ефективного впливу держави на поліпшення екологічної ситуації в країні, зокрема та на планеті в цілому, важко переоцінити можливу і роль у цьому процесі політиків, законодавців, а також державних службовців усіх рангів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. Київ : Наукова думка, 1997. С. 9.
2. Кисельов М. М., Крисаченко В. С., Гардашук Т. В. Методологія екологічного синтезу. Київ : Наукова думка, 1995. — С. 23.
3. Крисаченко В. С., Хильки М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку культури. Київ : Знання, 2001. С. 422—427.
4. Паламарчук В. В. Социозэкологические аспекты техногенной цивилизации. Одесса, 2007. С. 228—229.
5. Вельш В. Наш постмодерний модерн. Київ : Альтерпрес, 2004. 328 с.
6. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.
7. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с.
8. Соціологія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. За редакцією В.Г.Городяненка. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 255 с.
9. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія: Навч. посібник. Київ : МАУП, 1998. — 266 с.

Змістовий модуль 2

**ТЕОРЕТИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ НОВІТНЬОЇ
ФІЛОСОФІЇ**

**ТЕМА 5. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА, КОНЦЕПЦІЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА НАУКОВО-ІНТЕГРАТИВНІ ПРОЦЕСИ
СУЧАСНОСТІ**

- 1. Суть і зміст глобальних проблем. Проблема людини як фокус усіх глобальних проблем.*
- 2. Сучасна екологічна криза та об'єктивний зміст екологічного імперативу.*
- 3. Концепція сталого розвитку суспільства. Ноосферна стратегія сталого розвитку.*
- 4. Зародження ідеї Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ).*
- 5. Біоетика в організмі сучасної науки.*
- 6. Екологічна філософія та екологізація суспільства.*
- 7. Зростання інтегративної ролі філософського знання.*
- 8. Інформатизація суспільства як чинник соціокультурного прогресу.*

Проблема людини як фокус усіх глобальних проблем

Як уже наголошувалося, саме людина є джерелом усіх цих проблем. Але це лише один аспект їхнього зв'язку. Другий полягає в тому, що **людина водночас є і фокусом усіх проблем цього класу, тобто точкою перетину всіх можливих променів глобальної проблематики: всі вони так чи так замикаються на людині.**

Серед сучасних глобальних проблем розрізняють кілька груп: політичні, етнічні, демографічні, економічні, соціальні, продовольчі, екологічні. Серед них, своєю чергою, виокремлюють вужчі аспекти, що впливають на окремі сторони життя людства. Наприклад, проблема етнічних воєн, енергетична проблема, проблеми освіти та охорони здоров'я тощо. Водночас чіткого поділу немає: усі глобальні проблеми взаємопов'язані, навіть часткове розв'язання однієї може кардинально вплинути на іншу. На теперішньому етапі розвитку суспільства загострилися політичні питання, особливо проблема збереження миру. Водночас слід усвідомлювати, що серед глобальних проблем немає важливих чи другорядних. Усі вони потребують нагального розв'язання, доброї волі народів, керівників держав, національних і релігійних лідерів, значних матеріальних і

Розглянемо **основні глобальні проблеми сучасності.**

1. Відвернення світової термоядерної катастрофи. Світове співтовариство в особі Генеральної Асамблеї ООН кваліфікувало свого часу підготовку і розв'язання термоядерної війни як надзвичайний злочин перед людством. Було прийнято низку декларацій, мораторій на ядерні випробування, заборону на розповсюдження ядерної зброї. Зокрема, підписано угоди про скорочення стратегічних ядерних арсеналів, умов яких ядерні держави дотримуються, але жодна з них цих угод не ратифікована, тобто вони не набули статусу законів. Великі держави володіють величезними ядерними запасами. Крім того, спостерігається «розповзання» атомних технологій. Деякі країни Сходу прагнуть заволодіти ядерною зброєю чи виготовляти її. А це може призвести до її локального застосування, яке з невідворотністю викличе світову термоядерну загрозу. Атомні технології використовуються не лише при виготовленні ядерної зброї. Серйозною небезпекою є загроза технологічних випадковостей на атомних електростанціях.

2. Подолання екологічної кризи. Насувається екологічна катастрофа, що породжується неконтрольованим вторгненням людини в біосферу, забрудненням навколишнього природного середовища. Проблема відношення «людина – природа» донині недооцінюється людиною. За своєю значущістю, небезпечністю вона має бути найнагальнішою і стояти вище, ніж повсякденні економічні турботи, політичної метушні й теоретичних дискусій.

Проблема екології має стати пріоритетною щодо політики, економіки, предметом першочергової уваги ідеології, культури, всієї системи виховання. Адже очевидно, що ідея оптимізації ставлення людства до навколишнього природного середовища ще не усвідомлена повною мірою політиками, особливо масами. Поверхове знання проблеми, а звідси – безвідповідальне ставлення до природи, поступово і невідворотно веде до екологічної катастрофи. Ми, наприклад, могли чути про нестачу води в певних регіонах нашої планети. Це було десь далеко і безпосередньо нас не стосувалося. Але пройшло одне-два десятиліття і з проблемою питної води зіткнулися вже чимало міст України, де вода подається лише декілька годин на добу. Складне становище із забрудненням повітря, виснаженням ґрунтів. Негативні явища спостерігаються внаслідок загального потепління. Діяльність людини призводить до зникнення багатьох видів тварин і рослин.

Першочерговим завданням має стати діяльність державних, політичних органів, освітніх закладів, засобів масової інформації, спрямована на усвідомлення всіма верствами населення стану природи і невідкладності заходів, спрямованих на її збереження.

3. Демографічна проблема. Вона є неоднозначною, має два, здавалося б протилежні, аспекти: з одного боку, перенаселення планети, з іншого – вимирання населення.

Перше стосується населення Землі загалом. Про це свідчать дані демографів, які вважають, що планета може витримати навантаження максимальної кількості населення не більше 10 млрд осіб. Сьогодні людство досягло 6,3 млрд, а на початку нашої ери народонаселення світу складало лише

250 млн. Особливо зросли темпи приросту в минулому ХХ ст. Якщо у 60-ті роки населення збільшувалося на 8 тис. за годину, у 80-ті – на 10 тис. осіб, то сьогодні приріст досягнув 12 тис. осіб за годину.

За прогнозами, максимально допустимої цифри – 10 млрд осіб – буде досягнуто приблизно у 30-ті роки нашого століття. Є думки, що цього рівня буде досягнуто значно раніше. Отже, назріла гостра необхідність прийняття глобальних заходів з оптимізації демографічного процесу.

Іншим аспектом демографічної проблеми є вимирання населення в деяких регіонах. «Демографічний вибух», про який ішлося вище, спостерігається в малорозвинених країнах. В економічно розвинених країнах Європи відбувається процес прямо протилежний. Зменшується народжуваність, що призводить до неможливості забезпечення простої зміни поколінь.

В Україні населення за останні роки зменшилося на 4 млн осіб. Сьогодні смертність вдвічі перевищує народжуваність, відбувається масовий виїзд з України за кордон. Демографи прогнозують, що за таких темпів населення України до 2030-го року буде налічувати всього 15–20 млн. На цьому фоні геноцид 1932–1933 рр. буде виглядати дитячою забавою.

4. Загроза людському здоров'ю, людській тілесності. Медики, біологи, генетики б'ють на сполох відносно загрози руйнування людства як виду, деформації її тілесності. На тілесність ведеться усвідомлений чи неусвідомлений жорсткий наступ. Жахливе слово СНІД дедалі частіше зустрічається в житті людства. Поширюється наркоманія. Злочинна пропаганда тютюнопаління, вживання алкоголю, їх реклама заповонила майже всі шпальти газет, екрани телевізорів. І це при розумінні їх шкідливості, розумінні того, що все це призводить лише до негативних наслідків, до фізичного і духовного виродження людини.

Значну небезпеку, часом непередбачені наслідки можуть мати діяльність генної інженерії, клонування людини, експерименти над генетичним кодом. Можливість появи мутантів, спотворення еволюційного пристосування людини – ось незначний перелік проблем, що є нагальними вже сьогодні.

Сюди слід додати негативний вплив на людину, на її здоров'я навколишнього середовища, зокрема забрудненого повітря, широкого застосування хімії в побуті, харчуванні. Крім того, нестабільність в економіці, політиці викликає стресові стани, руйнує нервову систему, що призводить нерідко до фізичного виродження людини.

Зрозуміло, названі проблеми не вичерпують всього розмаїття питань, які змушене вирішувати людство. Досить названих проблем, щоб зрозуміти надзвичайну важливість позитивного їх вирішення для збереження і подальшого розвитку людини на планеті Земля. Сьогодні поставило перед людиною надзвичайно важливі і складні питання: як відновити рівновагу між суспільством і природою, зокрема біосферою, як гармонізувати екологічні, технологічні та соціальні процеси, як зняти соціальну напругу і звідси – загрозу термоядерної війни, а отже, загибель людської цивілізації. Ці та інші питання вимагають вирішення на рівні планетарного інтелекту. Звідси – необхідність

взаєморозуміння, інтеграції, а не конфронтації всіх позитивних сил для успішного вирішення глобальних проблем, що стоять перед людством.

Сучасна екологічна криза та об'єктивний зміст екологічного імперативу

Екологічна криза – напружені взаємини людського суспільства з природою, яким властива невідповідність розвитку продуктивних сил і виробничих відносин ресурсно-екологічним можливостям біосфери, наслідком чого є порушення природних умов життєдіяльності людини.

Екологічна криза (від грец. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) – порушення життєво важливих параметрів функціонування екологічної системи, яке може призвести до катастрофічного стану – руйнації системи. Екологічна криза – ситуація, що виникає в екологічних системах (біогеоценозах) в результаті порушення рівноваги під впливом стихійних природних явищ (повеней, виверження вулканів, посухи, землетрусів тощо) або в результаті впливу антропогенних факторів (забруднення атмосфери, гідросфери, ґрунтів, руйнування природних екосистем, лісові пожежі, регулювання рік, вирубка лісів, здійснена людиною). Це – напружені взаємовідносини між людиною та природою, що характеризується невідповідністю продуктивних сил і виробничих відносин з однієї сторони і ресурсно-екологічними можливостями біосфери – з другої. Екологічна криза може бути відвернена чи здолана відповідними природоохоронними і природооздоровчими заходами (раціональне використання природних ресурсів, безвідхідні технології, замкнутий цикл використання водного запасу, створення заповідників тощо). У сучасній літературі екологічні кризи розподіляють за такими критеріями:

- за причиненням;
- за об'єктною визначеністю;
- за ієрархічним статусом;
- за здійснюваним ефектом.

За першим означеним критерієм – за причиненням – можна говорити про екологічні кризи природного походження і антропогенного походження. Перші – природні екологічні кризи являють собою ті зміни в екологічних системах, що є наслідком природних біологічних процесів, самоорганізації систем, таких стосунків систем, як конкуренція тощо. Вони також можуть бути наслідком стихійних явищ. Екологічні кризи антропогенного походження є результатом впливу людської діяльності на природу. Загалом кажучи, це наслідок цивілізаційного процесу.

Другий спосіб типізації екологічних криз, коли вони виділяються за об'єктною визначеністю. Тобто, кваліфікуються на підставі виявлення саме того об'єкту, на який впливає дана криза. Наприклад, це ті біологічні види, що

зникають у результаті екологічної кризи. В умовах глобальної екологічної кризи таким видом стала людина.

Третій підхід до визначення типів екологічних криз – це їх розподіл відносно до того, екологічні системи якого рівня організації живого (від простої екосистеми й до глобальної - біосфери) охоплені кризовими явищами. Зрозуміло, що системи більш високого ієрархічного статусу більшою мірою, або навіть суттєво впливають на все живе, включно й на людину.

Четверта можливість кваліфікування й розподілу екологічних криз – за ефектом їхньої дії на екологічні системи, на людину. За цією ознакою екологічні кризи проявляють себе як: локальні – ефект їхньої дії обмежений певним регіоном, певними спільнотами; регіональні – такі, що проявляються на більших територіях і стосуються великих екологічних систем; планетарні – кризові процеси охоплюють більшість екологічних систем Землі або біосферу в цілому.

Разом з тим, стосовно класифікації екологічних криз, у тому числі й антропогенного походження, проблему не слід вважати остаточно вирішеною. Нині існує безліч підходів до неї, але їм бракує визначених єдиних критеріїв, які б дозволили об'єктивно оцінювати стан екосистем як кризовий та їх вплив на людину і суспільство. На нашу думку, таким вимогам більше відповідає запропонована професором В. Крисаченком генетично-ієрархічна класифікація екологічних криз антропогенного походження. Вона "ґрунтується на декількох вихідних принципах:

- по-перше, екологічні кризи антропогенного походження – це такий стан екосистем, коли атрибутивні ознаки їх зміщені під впливом антропогенних чинників до межі, біля якої виникає загроза втрати ідентичності такої системи;
- по-друге, названі екологічні кризи характеризуються нарощуванням масштабів та обширів їх згідно з плином антропогенезу та історії, тобто зростанням потужностей людства як геологічної сили;
- по-третє, екологічні кризи простежуються в екосистемах різної об'єктної визначеності та розмірності, що дає змогу зробити висновок про ієрархічну множинність та аксіологічну різновартність екокриз різного ієрархічного рівня

На підставі зазначених критеріїв дослідник виділяє такі основні форми екологічних криз антропогенного походження:

- компонентні (видові) екокризи, зумовлені зникненням, вимиранням або міграцією певних видів чи компонентів екосистеми внаслідок відповідних дій людини. Скажімо, цілеспрямоване винищення хижих звірів може призвести до різкого зростання травоядних тварин, що може спричинити кризовий стан лісових і степових ценозів, або ж винищення певних видів птахів може призвести до небаченого розмноження шкідливих комах, а отже, і до величезних втрат сільськогосподарської продукції. Однак, екосистема навіть у такому стані не втрачає самоідентичності завдяки внутрішнім потенціям і самоорганізації або компенсаторним шляхом, заміною одного виду подібним;

- репрезентативні (локальні) екокризи почали виникати із заміною природних екосистем на штучні ценози, з появою продукуючого господарювання: розорювання степу, культивування необхідних сортів рослин та порід тварин, винищення лісових ділянок, видобування корисних копалин, зведення промислових об'єктів і т.п. Створюється культурний ландшафт, що функціонує вже за зовсім іншими законами. За таких умов зруйновані екосистеми не завжди можуть відновитися, незважаючи на величезні потуги міжнародної громадськості зберегти певні класи еталонних екосистем;

- тотальні (панойкуменні) екокризи стали звичним явищем з часів промислової революції і є своєрідним продовженням та посиленням локальних екокриз, лише з тією різницею, що деградації зазнають не окремі екосистеми, а більшість з них, а то й усі загалом. Скажімо, зарегулювання стоків Дніпра, осушування поліських боліт, розорення українських степів завдало непоправної шкоди величезній кількості екосистем;

- глобальні (біосферні) екокризи пов'язані з порушенням рівноваги в основних структурних блоках біосфери (атмосферному, гідросферному, літосферному, ґрунтовому). Мова йде про порушення цілісності межевої екосистеми всієї земної кулі. Біосфера під впливом людської діяльності втрачає свої самоорганізаційні можливості й засвідчує рух до такого стану, що може призвести не тільки до вимирання флори і фауни, масової елімінації видів, а й до загибелі всього живого взагалі.

Концепція сталого розвитку суспільства. Ноосферна стратегія сталого розвитку

Сталий розвиток (англ. sustainable development) — загальна **концепція** стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Суть сталого розвитку полягає у визначенні життєздатних схем, що враховують та збалансовують економічні, соціальні та екологічні аспекти людської діяльності. Ухвалюючи рішення, громади, компанії та громадяни мають враховувати не лише перспективу 10-20 років, а й далеке майбутнє.

Думка, що концепція сталого розвитку стосується лише екологічної ситуації, не правильна. Ця концепція набагато ширше, ніж просто турбота про екологію. Вона зачіпає всі сфери життя: економічну, соціальну та екологічну — тобто, екології відводиться лише третина уваги.

Центральне місце в концепції займає людина сучасного та людина майбутнього. Як експлуатація ресурсів, економічний розвиток чи спрямованість інвестицій, так і освіта, охорона здоров'я, зайнятість та боротьба з голодом — за цією концепцією всі аспекти розвитку суспільства мають узгоджуватися як і з сучасними, так і з майбутніми потребами.

Панівною виступала система поглядів обмеження приросту населення, то **ноосфера передбачає найповнішу можливість народжуваності людей**. Це принципово нова система світосприйняття розвитку людства, вимагає нового типу людини – людини ноосфери: вільної, незалежної від інших організмів.

Дуже часто концепцію сталого розвитку розглядають як розвиток ідеї про виникнення ноосфери. Саме поняття ноосфери було запропоноване французьким вченим Е. Леруа, а сама концепція ноосфери — розроблена В.І.Вернадським. В.І.Вернадський звернувся до ідеї ноосфери в кінці свого життя – основна його праця з цієї проблеми була опублікована в 1944 р., в якій була сформована загальна концепція про закономірність переходу біосфери в стан, контрольований людським розумом. Взагалі, вчення В.І. Вернадського про ноосферу можна звести до наступних основних положень:

— виникнення розуму — закономірний результат, підготовлений всім ходом розвитку матерії;

— виникнення людського розуму — якісно новий етап еволюції живої матерії, перехід еволюції від біологічної фази до соціальної, духовної; переважання духовного початку над матеріальним в організації і функціонуванні біосфери;

— людина як носій розуму не пристосовується до середовища, як інші тварини, а змінює і підпорядковує його собі. У міру розвитку «планетаризації» людини, її діяльність набуває глобального характеру, охоплює життя в його «органічній цілісності».

Зародження ідеї Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ)

15-18 грудня 2006 року в Делі на дев'ятій щодворічній конференції Міжнародного товариства екологічної економіки «Екологічна сталість і людський добробут» він виклав свою ідею створення законодавчої бази прав і обов'язків, тобто Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ), для того, щоб забезпечити основу збереження спільної природної спадщини людства.

Ідея створити глобальний правовий акт щодо міжнародної екологічної безпеки і сталого розвитку цивілізації – Екологічну Конституцію Землі, а також Світову екологічну організацію та інші органи контролю за дотриманням її норм, визріла ще на початку 90-х років минулого століття. Її реалізація стане можливою лише за умови інтенсивного наукового пошуку шляхів виходу з критичної ситуації загальнопланетного масштабу, спричиненої поглибленням екологічної кризи та нестабільністю соціально- економічного розвитку.

Протягом останніх років невелике фінансування для наукового опрацювання ідеї ЕКЗ здійснює з Фонду фундаментальних досліджень Міністерство освіти і науки України. Завдяки цьому дуже скромному фінансуванню нам вдалося залучити до опрацювання методології і концептуальних засад ЕКЗ, крім співробітників Національного лісотехнічного університету України та Львівського національного університету ім. Івана

Франка, також Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України та інших фахівців.

Наукова спільнота повинна докласти максимум зусиль для того, щоб переконати національні уряди та транснаціональні корпорації якнайшвидше змінити їхнє ставлення до довкілля та сприяти раціональній експлуатації й охороні природних ресурсів.

Біоетика в організмі сучасної науки

Термін «біоетика» утворено з двох слів грецького походження: «bios» — життя та «ethos» — звичай. Перша складова терміна показує на те, що етичні цінності не можна розглядати поза біосферою, її об'єктами і процесами. Друга — вчення про цінності, ідеали, характер, мораль, цілі та вчинки людини, правила поведінки індивідів у суспільстві. Також під етикою розуміють і моральні стандарти. Біоетика — це наука, яка визначає норми поведінки людини у сфері життя та здоров'я відповідно до раціональних і моральних засад, новий вид мудрості, що вказує, як саме використувати наукове знання для забезпечення соціальних благ. Біоетика захищає фундаментальні людські цінності — право на життя, автономію та свободу вибору, доповнює їх етичними принципами: благоговіння перед життям та моральною відповідальністю за все, що живе. Біоетика або етика життя — це розділ прикладної етики, філософської дисципліни, яка вивчає проблеми моралі стосовно людини та всього живого, вона визначає, які дії, спрямовані прямо чи опосередковано на об'єкт живої природи з моральної точки зору, є можливими, а які — неприпустимі.

Біоетика — це органічне поєднання сучасних досягнень біологічних наук та медицини з духовністю, мораллю. Її виникнення було зумовлене посиленням уваги до прав людини за умов створення новітніх медичних технологій, що породжують велику кількість проблем та потребують розв'язання як з погляду права, так і з точки зору моралі. Біоетика повинна стати наукою про виживання людства. В сучасному суспільстві вона стала ознакою цивілізованості. Біоетика — породження цивілізації кінця ХХ століття, її виникнення пов'язане з інтенсивним розвитком біомедичного знання, величезними змінами в медичній практиці. Саме з другої половини ХХ століття зміни в медицині мають принципово новий характер. Сучасна медицина не тільки підтримує життя, але також має реальну можливість давати життя (штучне запліднення), визначати та змінювати його якісні параметри (генна інженерія, транссексуальна хірургія), відсувати час смерті (реанімація, трансплантація, геронтологія). Тобто медицина кінця ХХ століття може маніпулювати життям людини, керувати ним (наприклад, генетично коректувати особливості людини, знищувати життя на стадії ембріона, припускати донорство органів без дозволу самого донора, припиняти медичну допомогу безнадійно хворому). Подібні можливості суперечать моральним цінностям та принципам, що існують в

суспільстві. У силу цих суперечностей і сформувалася біоетика як система знань про межі дозволеного маніпулювання життям та смертю людини. Виникнення біоетики обумовлено також і наслідками загальної кризи європейської культури і відповідних їй форм свідомості. До цієї кризи призвели як об'єктивні обставини й умови (у першу чергу прірва, що збільшується між можливостями науково-технічного прогресу і рівнем моральної свідомості), так і суб'єктивні (наприклад, консерватизм розвитку основних форм духовності людини і малої рухливості її психологічної структури). Трансформація сучасної медицини та охорони здоров'я супроводжується пошуком нових ідеалів духовності та гуманізму. В світлі застосування сучасних медико-біологічних технологій і змін в організації системи медичних послуг стає очевидною необхідність вироблення нових, нетрадиційних ціннісних і етичних підходів до рішення про блем, сконцентрованих, насамперед, навколо відношення людини до життя і живого взагалі. Біоетика, як галузь сучасного знання, набуває особливого евристичного змісту, якщо розглядається не тільки як фахова етика медиків і біологів, а, в першу чергу, як особливий світогляд, визначений історичним етапом розвитку європейської культури, коли розуміння феномена життя одержує нову просторово-часову розмірність і внутрішні перспективи для свого розвитку. Таке розуміння дає змогу включити в сферу морального не тільки відношення між людьми, а й відношення люди ни до рослин і тварин, навколишнього середовища, до самої себе, до своєї чуттєвості, тілесності, духовності.

Однією з засад такого більш широкого розуміння предмета біоетики є осмислення традиції одухотворення природи і лю бові до усього живого в українській етико філософській думці. Теоретичними засадами біоетики є філософська антропологія (М. Шелер), феноменологія (Е. Гуссерль) і особливо філософія персоналізму, що наголошують на особливій цінності людини як істоти духовної, особистості, яка є унікальним створінням та має власну гідність і цінність. Поряд із цими філософськими напрямками істотно відображують сутність біоетики вчення Томи Аквінського та неотомізм, які вважають, що людина залишається людиною і тоді, коли вона з певних причин позбавлена здатності використовувати свої розумові здібності.

У європейській культурі принципи біоетики, як етики життя, розроблялися в багатьох теологічних та філософських вченнях. Їхнім синтезом стала філософсько-етична концепція, розроблена Альбертом Швейцером (1875–1965) — німецьким філософом, лікарем, місіонером, лауреатом Нобелівської премії миру (1952) «За місіонерську діяльність». У своїй праці «Культура та етика», що вийшла друком в 1923 р., він обґрунтував нову етику — етику благоговіння перед життям. Благоговіння — це безмежна відповідальність за все живе: добром є те, що сприяє збереженню і розвитку життя, а злом — те, що знищує життя або перешкоджає його збереженню та розвитку. Великий гуманіст стверджував, що етичною, мораль ною людиною зможе вважати себе тільки той, хто буде пова жати будь-яке життя і приходити на допомогу всім, хто знаходиться в небезпеці, виявляти інтерес до кожної людини, її долі та

віддавати всю людську теплоту тим, хто її потребує. А. Швейцер вважав, що помилкою усіх існуючих етик було те, що вчені розглядали ставлення людини до людини, коли в дійсності мова повинна йти про те, як людина має ставитись до всього, що її оточує. Етика це відповідальність за все живе. Благоговіння перед життям не дозволяє людині нехтувати інтересами світу, формує новий погляд на поняття «життя», новий світогляд та стиль мислення, «ніби гвинт пароплава, який врізається у воду, благоговіння перед життям неухильно штовхає людину вперед». Найважливішим у Всесвіті визнається Життя, при цьому Людина є лише однією з ланок ланцюга усього живого. Нове мислення означає визнання відповідальності жителів нашої планети за збереження і продовження життя на Землі.

Моральною основою, на яку має спиратися сучасна біоетика, є вимоги Нюрнберзького кодексу 1947 року, що був сформульований у ході судового процесу в справі 23 нацистських лікарів, звинувачених у військових злочинах і злочинах проти людства під час другої світової війни. Висунуті судом «десять моральних етичних і правових» вимог показували злочинний характер експериментів, що проводилися на людях. Разом з тим, Нюрнберзький кодекс вводив розмежування двох типів клінічних досліджень: терапевтичних і нетерапевтичних. Перші виправдані тою мірою, якою спрямовані на збереження життя та покращання стану хворого. Другі — нетерапевтичні (або експериментальні), це такі, що не мають цінності для людини, яка служить їх об'єктом. Кодекс забороняє проведення експериментів, що загрожують пацієнту смертю або непоправною шкодою. Упродовж наступних років під впливом ідей Нюрнберзького кодексу, було прийнято ряд документів, що регламентували експерименти на людині. Це, зокрема, Женевська декларація лікарів (1948), Міжнародний кодекс медичної етики (1949), Гельсінсько-Токійська Декларація (1964, 1975 рр.) щодо проведення медико-біологічних досліджень за участю людей, що була суттєво уточнена в 2002 році, документи Швейцарського колоквиуму на тему «Експерименти на людині», документи ООН про громадянські й політичні права, прийняті в 1966 році, «Конвенція про захист прав і достоїнства людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини: конвенція про права людини в біомедицині» (1996) та інші. Важливу роль у контролі над дотриманням етичних вимог при експериментах на людині відіграють такі міжнародні об'єднання, як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня медична асоціація (ВМА) та інші. У 1975 році ВООЗ прийняла постанову про «Захист людської особистості та її фізичну й інтелектуальну цілісність» з урахуванням досягнень біології, медицини і біохімії. Ця постанова вимагає суттєвого удосконалення морально-етичних і правових норм, які регулюють медичну діяльність. У 1981 році був прийнятий і затверджений глобальним комітетом ВООЗ «Звіт міжнародних рекомендацій для проведення медико-біологічних досліджень з участю людей». Це повинно забезпечити охорону прав людини та сприяти соціальному добробуту. Біоетика ставить моральні обмеження на ті експерименти над здоров'ям людини, що небезпечні для її життя, вона все активніше долучається до вироблення мора

льно-правових засад збереження людського життя. Останнім часом, у зв'язку з актуалізацією питання про клонування тварин та органів людини, проблема набула особливої гостроти. Виникла необхідність більш широкого формулювання питань зв'язку природничих наук з етикою. Біоетика спирається на цінності культури, що склалися протягом тисячоліть в антропогенезі та знаходили своє відображення в міфології, релігіях світу, у філософії.

Екологічна філософія та екологізація суспільства

Філософія екології – галузь філософських досліджень, яка акцентує увагу на впливі екологічних проблем на методологію сучасного наукового пізнання та формуванні основних світоглядних орієнтацій сучасника. У нинішніх екологічних реаліях особливої гостроти набувають питання узгодження раціонального та реального, розуму й сумління, духовного та чуттєвого, зовнішнього і внутрішнього світів людини. З'являється загальна потреба в розширенні засобів загально-наукової та філософської рефлексії, спираючись на які можна було б переосмислити місце людини в світобудові, критично проаналізувати пройдений шлях і зорієнтуватися в напрямках розвитку світової цивілізації. Досягнення НТП спровокували небезпечні сподівання на безмежну владу людини над природою. Втративши інтуїтивне відчуття своєї єдності з природою і гадаючи, що живе за власними надприродними законами, людина починає інтерпретувати природу як передумову для розвитку складної інфраструктури соціуму або необмежену сукупність ресурсів, котрі слід використовувати раціонально. Прогресуюче погіршення екологічної ситуації в світі висуває вимогу взаємної корекції науковості та «софійності», без чого людство приречене на нарощування «природоперетворювальної» могутності, порушуючи при цьому передумови й підвалини своєї життєдіяльності, втрачаючи сенс власного існування. Людина в сучасному світобаченні дедалі менше виступає в якості деміурга, котрий свідомо і послідовно перетворює біосферу в ноосферу. «Геологічний» вплив на всі без винятку складові біосфери не може бути оцінений як свідомий і розумний. Цим пояснюють переведення людини зі статусу «царя природи» в «громадянина природи». В екологічному контексті це положення перетворюють у наповнену конкретним змістом концепцію. Філософія екології наголошує на фундаментальній значимості природних передумов і чинників у житті людини та суспільства. Такий підхід сприяє інтеграції в концептуальне ціле суперечливих складових «феномену людини», природничонаукових та соціогуманітарних типів мислення, компонентів природних і соціальних сфер життя та уявлень про них. Це робить екологію своєрідним «полігоном» сучасних наукових досліджень, галуззю, де відбувається активний процес формування принципово нових світоглядних орієнтирів нашого сучасника. Досягнення класичного природознавства (об'єктивізм, однозначність, аналітичність, чітка позиція в системі класифікації) помітно втрачають свою вагомість. Якщо класичну науку

цікавили насамперед закони світобудови, то сучасне природознавство виявляє тенденцію до розгляду власне світу, розмаїття виявів його реалій буття, в чому саме й полягає сенс «екологізації». Філософія екології прагне з'ясувати, як сучасні екологічні ідеї детермінують суттєву трансформацію принципів світобачення та світорозуміння. Це стосується уявлень про живе та діяльність людини. Відбувається переосмислення уявлень про феномен живого як континууму, розлитому в світі началу, яке не закінчується там, де закінчується власне його матеріал. носій. Феномен має безпосереднє відношення до духов. сфери, і тому не може бути досягненим лише за допомогою засобів природничонаук. дослідж. Відбувається своєрідна реабілітація поняття «природа людини». Реальний, живий індивід, з його багатоманітними соматичними і духовними проявами, майже не береться до уваги у науках про суспільство, у процесі практичної діяльності. Біологічну субстанцію і нині розглядають як нонсенс, рудиментарну недореченість щодо людини з її високими духовно-соціальними чеснотами. Людина, попри всі її досягнення, залишається земною істотою, якій властиві функції біологічної системи. Її життєдіяльність залежить від функціонування сукупності біосферних механізмів. Ця обставина є сутністю для екологічної проблематики, зумовлює її драматизм. Протиставлення «людина–природа» не є абсолютним, має свої межі. Діяльність у цьому аспекті іноді тлумачать як наслідок одвіч. й небезпеч. для людини незадоволення суцим, його нерозуміння та несприйняття. Звідси нахил до радикал., рев. діяльності, унаслідок чого природне перетворюється на штучне. У контексті означеного незадоволення суцим витлумачують навіть історію гріхопадіння першої людини – Адама. Світ не влаштовує людину, і вона його «олюднює», радикально перетворює. Безпосереднім продуктом цього перетворення є роздвоєння цілісності світу на антагоністичні фрагменти: власне світ і «світ людини». Сучасність дає багатий матеріал для критичного ставлення до успіхів НТП – головний результату людської діяльності, тому діяльнісний принцип розуміння феномену людини недостатній. Його треба доповнювати буттєво-онтологічним підходом, що апелює до більш глибоких рівнів людського буття. Філософія екології (метаекологія) постає як один з магістральних напрямів сучасного філософського процесу. Екологічні умови не є декорацією, тлом, на якому відбувається тріумфальний поступ історії; їх фундаментальний вплив на розвиток компонентів соціуму важко перебільшити, тому не варто ними нехтувати. Історичні перспективи людства визначатиме екологічний чинник.

Зростання інтегративної ролі філософського знання

З початком ХХІ століття значно ускладнилося життя суспільства, структурно і функціонально змінився образ світу, загострилися глобальні проблеми, загальні проблеми суспільного розвитку, осмислення яких має важливе значення для вивчення якісних перетворень сучасного світу. На

сучасному етапі кожна людина поставлена динамізмом суперечливого світу в складні умови соціального життя. Зростаюче напруження, зв'язане зі зміною ціннісних орієнтацій, необхідністю пошуку і швидкого знаходження рішень, стресові ситуації – усе це проблеми людського буття, збереження і розвитку особистості, її внутрішнього світу, формування особи, її соціалізації духовного зростання. Сучасний етап розвитку характеризується зверненням до гуманістичних ідей: поворот до людини, її потреб та інтересів. Професійна підготовка та виховання особливих якостей людини ставить перед наукою вимоги формування особи, її соціалізації духовного зростання. Сучасність ставить перед людиною необхідність розумно, раціонально та відповідально ставитись до навколишнього світу, до власних інтересів, потреб і справ. Кожній людині треба вміти свідомо орієнтуватися в реальності, визначати місце в суспільстві та світі, шукати вирішення проблем реалізації потреб та інтересів. Здатність і здібність розумно мислити не формуються автоматично, їх необхідно відпрацьовувати у процесі вивчення соціально-гуманітарних наук і, насамперед, філософії — теоретично сформульованого світогляду, системи найзагальніших теоретичних поглядів на світ та місце людини у світі. Філософія має багатовіковий досвід критично-рефлексивного аналізу суспільнозначимих цінностей і життєвих орієнтацій. В усі епохи філософи прагнули вирішувати проблеми буття людини, знову і знову повертаючись до питання, що таке людина, в чому суть і сенс буття, як їй жити і на які цінності орієнтуватися у періоди кризи звичайного способу життя, в епоху переходу від одних життєвих стандартів до інших.

Інформатизація суспільства як чинник соціокультурного прогресу

Інформатизація – це організаційний соціально-економічний та науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав громадян, органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, суспільних об'єднань на основі формування та використання інформаційних ресурсів. Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних політичних, соціально-економічних, організаційних, науково-технічних, виробничих процесів використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в усіх сферах соціально-політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, спрямованих на автоматизацію виробничих процесів і процесів управління, на забезпечення прав юридичних та фізичних осіб отримувати, зберігати та поширювати інформацію (Концепція Національної програми інформатизації). Інформаційні ресурси – це окремі документи і окремі масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших інформаційних системах). Інформаційна система – це організаційно упорядкована сукупність документів (масивів документів) та інформаційних технологій, у тому числі з використанням засобів обчислювальної техніки та зв'язку, які реалізують інформаційні процеси.

Інформаційні якості – це згущення інформації, які заключаються в рішенні, що відображає управлінську ситуацію, задачу, проблему і включає потенціал управлінських впливів, покликаних перевести їх на новий рівень. Інформаційні процеси – це процеси створення, збирання, оброблення, накопичення, збереження, розповсюдження і споживання інформації. Управлінська інформація – це частина соціальної інформації, яку виокремлено із загального масиву інформації згідно з критеріями обслуговування процесів формування і реалізації управлінських впливів. Інформаційна технологія (ІТ) – сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюг, який забезпечує збирання, зберігання, оброблення, вивід і поширення інформації. Національна програма інформатизації (НПІ) – це комплекс взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері інформатизації, узгодженої із соціально-економічною програмою розвитку країни. Сфера інформаційних технологій – сукупність суб'єктів господарювання, результатами економічної діяльності яких є виробництво та продаж програмних засобів і баз даних, комп'ютерів, периферійних і друкарських пристроїв, терміналів, магнітних та оптичних зчитувальних пристроїв, машин для оброблення та записування вхідних даних у цифровому вигляді та надання послуг, пов'язаних із проектуванням, реалізацією, впровадженням й обслуговуванням програмного забезпечення, комп'ютерного обладнання, комп'ютерних мереж. Сфера інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) – сукупність суб'єктів господарювання сфери інформаційних технологій і суб'єктів, результатами економічної діяльності яких є виробництво, продаж телекомунікаційного обладнання та надання телекомунікаційних послуг.

Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності

У сучасному суспільствознавстві поширена думка, що суспільство у своєму розвитку проходить три ступені, або три хвили: перша – аграрне суспільство; друга – індустріальне; третя хвиля – постіндустріальне. Третій ступінь суспільство переживає в наш час. Інша його назва – «інформаційне суспільство». Ця назва з'явилася на початку 60-х рр. ХХ ст., коли в розвинутих країнах спостерігався перехід економіки до виробництва інформації і послуг.

Завдяки виникненню нових технічних засобів та нових технологій інформаційне суспільство характеризується низкою ознак:

- 1) тотальне впровадження науко- та інформаційномістких технологій;
- 2) бурхливе зростання індустрії знань, у яку переміщується все більше і більше людей і ресурсів;
- 3) у сфері освіти, науки, комп'ютерної діяльності, ЗМІ продукується більше половини національного продукту;
- 4) радикальні зміни у співвідношенні робочого і вільного часу та особистих настановах людини;

5) переоцінка мотивацій людини від суто матеріальних цінностей і власності до можливостей самовираження та саморозвитку, задоволення роботою і життям;

6) використання інформації не лише для створення матеріальних і культурних благ, а й значною мірою для того, щоб формувати в громадян певні економічні, соціальні і політичну позиції;

7) формується новий тип споживача інформації. Змінюються пріоритети потреб особистості. Особистість будує характер своєї поведінки на ґрунті широкої інформації, уміє вибрати необхідну інформацію. Характерною рисою сучасної людини є дії, що базуються не на традиції в мисленні і практиці, а на інформації;

8) переосмислюється ставлення до природи і всього навколишнього середовища, як до умови розвитку виробництва. Дедалі більш важливого значення набувають екологічні проблеми.

У сучасному інформаційному суспільстві виникають серйозні суперечності, які слід враховувати і розв'язувати. Зокрема, стверджується, що техніка вторгається у всі сфери життя людини. З'являється ілюзія, що людина незабаром позбудеться багатьох видів традиційної діяльності, їх немов би замінить машина, навіть моральні, політичні і соціальні проблеми можуть бути розв'язані на основі машинних технологій.

Хибність такого підходу очевидна. Адже слід визначити, що в людини завжди є і буде здатність особистої оцінки, інтерпретації інформації. Особистісний компонент є складовою саме людського «Я». Людина крім знань, які може зберігати машина, володіє інтуїцією, вірою, відчуттями та іншими властивостями, притаманними лише людині. У перспективі раціональним, доцільним, прийнятним має бути досягнення гармонійної єдності між розвитком знання і технологій, з одного боку, і здатністю до адекватного розвитку темпів пристосування людини до власних результатів діяльності – з іншого.

Сьогодні перед людством стоять гострі життєві проблеми, без вирішення яких у глобальних масштабах неможливий подальший соціальний прогрес. Більше того, нехтування ними, на думку багатьох мислителів може спричинити навіть загибель сучасної цивілізації. Філософи, політики та економісти сходяться на одному: людство знаходиться на порозі глобальної кризи. Будь-які кризи в економіці і політиці в будь-якій країні є проявом загальної кризи існування людства, яка охоплює найважливіші аспекти життєдіяльності людей: природу, світову економіку, політичні відносини, культуру й, особливо, саму людину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арон Р. Опій інтелектуалів. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
2. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. 437 с.

3. Бевзенко Л. Д. Соціальна самоорганізація. Синергетическа парадигма: можливості соціальних інтерпретацій. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. 437 с.
4. Бондаревич І. М. Філософія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2013. 239 с.
5. Бондаревич І. М. Філософія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2013. 239 с.
6. Вернадський В. Декілька слів про ноосферу. *Хроніка 2000*. 2004. Вип. 57—58. С. 485—495.
7. Габрієлян О. А. Філософія історії : підручник. Київ : Академвидав, 2011. 213 с.
8. Габрієлян О. А. Філософія історії : підручник. Київ : Академвидав, 2011. 213 с.
9. Гіденс Е. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.
10. Гіденс Е. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.
11. Глобальні модерності. Київ : Ніка-Центр, 2008. 400 с.
12. Головащенко І. О. Філософія : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2016. 200 с.
13. Голубець М. А. Від біосфери до соціосфери. Львів: Поллі, 1997. 256 с.
14. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 416 с.
15. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 416 с.
16. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2009. 578 с
17. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2009. 78 с
18. Мозговий Л. І., Бичко І. В., Додонов Р. О. Філософія. Кредитно-модульний курс. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.
19. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Київ : Либідь, 1999. 360 с.
20. Попович М. В. Кровавий век. Харків : Фолио, 2015. 990 с.
21. Соціальна філософія : підруч. для вищої шк. Харків : Прапор, 2011. 679 с.
22. Терешкевич Г. Т. Філософські основи біоетики. *Здоровий спосіб життя*: Зб. на-ук. ст. Вип. 19. Львів : “ПП Бодлак”, 2007. С. 36—41.
23. Філософія : підруч. Харків : Фолио, 2013. 509 с.
24. Філософія як історія філософії : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2012. 648 с.
25. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 621 с.
26. Щерба С. П. Філософія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Житомир : Полісся, 2012. 547 с.

ТЕМА 6. НАУКА, ТЕХНІКА, ЛЮДИНА У СИСТЕМІ “ЛЮДИНА-СВІТ”

- 1. Техніка як філософсько-антропологічна проблема. Філософія техніки.*
- 2. Синтетичний характер технікознавства. Комплексні науково-технічні дисципліни.*
- 3. Сутність НТР, її унікальність в історії людства та часові межі.*
- 4. Основні напрями НТР та особливість її сучасного (технологічного) етапу.*
- 5. Мораль та етичні норми діяльності в науці. Соціальна відповідальність вченого.*
- 6. Учитель і учень у науці, наукова школа.*

Техніка як філософсько-антропологічна проблема. Філософія техніки

Виникнення філософії техніки як напряму філософських досліджень зумовлено як об'єктивними умовами соціального розвитку (насамперед перетворенням техніки в найважливіший фактор еволюції всіх видів суспільних відносин і головний показник рівня і темпів розвитку суспільства), так і прагненням філософії до пошуку нових пізнавальних проблем, посиленню актуальності своїх побудов в умовах бурхливого розвитку приватних наук.

Проблематика філософії техніки сформувалася на стику основних складових частин філософського знання, що й зумовило її структурну організацію як розділу. Поступове виділення проблематики філософії технічних знань в спеціальну область філософії техніки в умовах переважно наукового характеру сучасних технічних знань сприяло її оформлення насамперед як філософії технічних наук. Це, у свою чергу, розширює проблемно-концептуальні зв'язку філософії техніки в цілому з філософією науки.

Хоча техніка є настільки ж древньою, як і саме людство, і так чи інакше вона перебувала в полі зору мислителів Стародавньої Греції, епохи Відродження і Нового Часу, предметом спеціального філософського аналізу вона стала лише в останній третині XIX ст.

Перехід на новий щабель філософського інтересу до техніки був пов'язаний в першу чергу з різким прискоренням в ту епоху темпів технічного прогресу і перетворенням технічних досягнень в головний фактор соціального розвитку, пряме джерело економічної і політичної могутності.

У той же час у зв'язку з виниклим домінуванням наукового знання і певним кризою традиційного філософствування «про вічне» перед філософією постала проблема підвищення актуальності власних знань, що також послужило причиною звернення до техніки як аспекту соціального буття.

Сам термін «філософія техніки» вперше ввів у науковий обіг німецький дослідник Е. Капп у книзі «Основні напрямки філософії техніки» (1877 г.).

Як самостійна філософська дисципліна філософія техніки склалася в середині ХХ століття, завдяки таким великим мислителям, як Ф. Дессауер, Л. Мамфорд, Х. Ортега-і-Гассет, М. Хайдеггер, О. Шпенглер, А. Тоффлер, Ж. Еллюль, К. Ясперс та ін., отримавши помітне поширення в країнах Європи та Північної Америки, а також в Японії.

Аналіз спеціальної, а також енциклопедичної, довідкової та навчальної літератури дозволяє зробити висновок про те, що поки існують самі різні трактування філософії техніки і досі немає однозначної загальноприйнятого визначення її предмета і кола проблем.

Саме загальне визначення філософії техніки виглядає наступним чином: **Філософія техніки** – напрям філософських досліджень, в центрі якого знаходиться всебічний, філософсько-методологічний і соціокультурний аналіз техніки як складного, цілісного, динамічного і суперечливого феномена сучасної цивілізації; тісно пов'язана з філософією і соціологією науки, філософською антропологією та іншими сучасними течіями філософської думки. У цьому визначенні підкреслюється філософсько-методологічний і соціокультурний статус даного дослідження, що аналізує техніку як цілісний соціокультурний, динамічний і суперечливий феномен.

Доречно також навести ще одне визначення: Філософія техніки – область філософії, яка розглядає коло проблем, пов'язаних з технікою, штучними об'єктами, артефактами. Тут акцентується увага на те, що дана філософська дисципліна досліджує техніку як штучний світ.

У деяких роботах спеціально підкреслюється не тільки філософсько-методологічний, але й світоглядний, аксіологічний характер філософії техніки.

Очевидно, що техніку вивчає не тільки філософія, але і ряд природних, технічних і соціально-гуманітарних наук. Це пов'язано з тим, що, **по-перше**, кількість технічних дисциплін, як загальних, так і приватних, зростає з вражаючою швидкістю; **по-друге**, природничі науки змушені враховувати технічне вплив на природу і залежність росту власного знання від технічного обладнання; **по-третьє**, техніка стає головним чинником зміни системи суспільних відносин.

Процес реалізації техніки полягає не тільки в її розробці, а й впровадженні в повсякденну суспільне життя, тобто включає в себе:

- розвиток в якості розумової конструкції (відкриття та винахід, а також дослідження, розробка та проектування інновацій);
- матеріалізацію (конструювання та впровадження);
- соціалізацію – втілення в господарських і соціальних структурах (менеджмент і маркетинг);
- застосування і використання (організація експлуатації та обслуговування функціонування, в тому числі ремонту та заміни поламаних частин);

- «споживання» (зношування, що приводить до виходу з ладу) і ліквідацію після відпрацювання покладеного терміну служби.

Однак різні галузі наук акцентують увагу тільки на окремих з перерахованих етапів. Так, останні три етапи часто взагалі випадають з поля зору інженерів і техніків, оскільки належать, на їхню думку, до економічної та соціальної сфер.

Природничі науки досліджують природні, фізико-хімічні та біологічні підстави техніки, взаємини її з природою. Технічні науки вивчають інструментально-технологічні аспекти техніки, онтологічну природу техніки, технічну та інженерну діяльність, технічні дії і знання. Соціально-гуманітарні науки досліджують історичні, соціокультурні та антропологічні аспекти техніки.

Таким чином, техніка в цілому не є предметом дослідження жодної з власне наукових дисциплін, тим більше технічних. На цілісне осмислення техніки здатна тільки філософія. У цьому зв'язку слід показати своєрідність філософського аналізу техніки.

Досить загально визнано, що філософія техніки, по-перше, досліджує феномен техніки в цілому; по-друге, розглядає не тільки її іманентний розвиток, а й місце в суспільному розвитку в цілому; по-третє, бере до уваги широку історичну перспективу.

Важливо зауважити, що в багатьох спеціальних роботах і програмах предмет філософії техніки розуміється набагато ширше, він охоплює не тільки техніку, але і технологію, технічне знання і інженерну діяльність.

В рамках філософії техніки як навчальної дисципліни частіше всього виділяються наступні аспекти і розділи: онтологія і гносеологія техніки, соціологія та культурологія техніки, антропологія техніки, філософські проблеми технічного знання та інженерної діяльності, техніка в системі культури.

Синтетичний характер технікознавства. Комплексні науково-технічні дисципліни

Слід підкреслити, що філософський аналіз техніки, технології, технічного знання і інженерної діяльності повинен носити рефлексивний, методологічний, світоглядний, соціокультурний, цілісний, ціннісно-смысловий і критичний характер і покликаний осмислити основоположні і принципові проблеми буття і розвитку техніки, що не здатні зробити конкретні природничі, технічні та соціально-гуманітарні науки.

Видається, що якщо розуміти філософію техніки в широкому і системному плані, то в ній можна виділити чотири головні розділи: онтологію техніки, гносеологію техніки, соціокультурні та антропологічні проблеми техніки. І.М. Орешников наступним чином визначає зміст основних розділів філософії техніки, а одночасно і програму цього напрямку дослідження.

1. Онтологічні проблеми:

- Техніка і природа. Світ природний і світ штучний. Техносфера як особлива форма буття.
- Природа, сутність і види техніки. Техніка, технологія і інженерна діяльність у суспільному бутті.
- Генезис і розвиток техніки, технології та інженерної діяльності в людській історії. Технічні та технологічні революції.
- Науково-технічна та комп'ютерно-інформаційна революція. Нові інформаційні технології. Комп'ютерна віртуальна реальність і її філософська інтерпретація. Проблеми і перспективи нанотехнологій.
- Техніка, технологія і космос. Техніка, соціальний простір і соціальний час. Межі розширення техносфери.
- Техніко-технологічне та інженерне ставлення людини до світу як інтегральна характеристика його буття.

2. Гносеологічні проблеми:

- Філософсько-методологічні питання техніки, технології, технічних наук і інженерної діяльності.
- Техніка, технологія і інженерна діяльність як об'єкти і предмети дослідження філософії, природничих, технічних і соціально-гуманітарних наук.
- Техніка і наука. Техніка як «овеществленное» наукове знання. Особливості технічного, технологічного та інженерного знання. Класичні та неklasичні науково-технічні дисципліни.
- Специфіка технічного, технологічного та інженерного творчості. Проблема інновацій.
- Інженерне мислення, його сутність, структура і функції.
- Когнітивне і ціннісне в технічних науках і інженерної діяльності.

3. Соціокультурні проблеми;

- Техніка, технологія, технічна наука і інженерна діяльність як соціокультурні феномени, їх місце і роль в суспільстві та культурі. Соціальні функції техніки. Зв'язок техніки з іншими феноменами культури (наукою, мораллю, мистецтвом, освітою та ін.)
- Технологічний та інформаційно-технологічний детермінізм. Техніцизм і антитехніцизм.
- Соціокультурні засади технічної та інженерної діяльності. Соціотехніческое проектування. Оціночні критерії. Критерії нової техніки і технології. Необхідність гуманістичної діагностики та експертизи. Етика науково-технічного фахівця. Інженерна етика.
- Криза сучасної техногенної цивілізації. Техніка і майбутнє людства. Технічні утопії і антиутопії. Концепція «інформаційного суспільства».
- Проблеми гуманізації техніки, технології, технічних наук, інженерної діяльності, вищої технічної школи та інженерної освіти.
- Місце і роль науково-технічних фахівців у сучасному суспільстві та культурі.

4. Антропологічні проблеми:

- Філософський зміст проблеми «Людина – техніка»: гуманізм, техносфера, форми і межі впливу техніки і технології на людське буття. Реальна загроза сутності й існуванню людини в сучасному інформаційно-технологічному світі. Процеси дегуманізації, роботизації, кіборгізації людського індивіда. Негативні явища в біологічній, генетичній, тілесно-фізичній та інтелектуальній організації людини. Загрожуюча антропологічна катастрофа та шляхи її недопущення.
- Місце і роль естетичної екології, дизайну, технічної естетики, інженерної психології, ергономіки, економічної етики і культури ділового спілкування в процесі гуманізації природного, соціального та виробничого середовища проживання людини.
- Культурно-гуманістична, антропологічна парадигма вищої технічної освіти та її особистісний, креативний потенціал. Технічне та інженерне творчість як спосіб і міра реалізації сутнісних сил технічних фахівців (духовного потенціалу, здібностей, знань і т.д.) в їх професійній діяльності та її результати.

Звичайно, виділення даних розділів філософії техніки певною мірою умовно, ряд які у них питань перетинаються і доповнюють один одного.

В цілому безсумнівно, що філософія техніки виділилася в самостійну галузь філософського дослідження, свідченням чому є величезний потік літератури, присвяченої розгляду перерахованих вище питань, і виділення, виходячи з цього, різних напрямків і течій.

Сутність НТР, її унікальність в історії людства та часові межі

Приблизно у середині 60-х років ХХ ст. у літературі, на радіо і телебаченні почали інтенсивно вживати вираз «науково-технічна революція». Слово «революція» французького походження і означає докорінний переворот, глибокі якісні зміни у розвитку явищ природи, суспільства або пізнання. Науково-технічну революцію (НТР) розуміють як докорінне перетворення продуктивних сил на основі перетворення науки на провідний чинник розвитку суспільства, на безпосередню продуктивну силу.

Нагадаємо, що продуктивними силами суспільства є сукупність засобів виробництва та людей, що приводять їх у рух.

Протягом XVIII-XIX ст. людство досягло великих успіхів у розвитку машинної промисловості. Продукцію на фабриках і заводах почали виробляти переважно не вручну, а за допомогою машин. На них працювали робітники, які мали належну кваліфікацію. Робітниками керували кваліфіковані інженери і менеджери.

Протягом останніх 2-3 тисячоліть людство розвивало науку і використовувало досягнуті нею результати для задоволення потреб суспільства.

Отже, наука і техніка існують уже давно. Що ж сталося в середині ХХ ст., у результаті чого світ заговорив про науково-технічну революцію?

А сталося ось що. Наука почала розвиватися значно інтенсивніше, ніж раніше, її досягнення стали використовувати швидше і ширше. Інакше кажучи, зверталися до науки для вирішення існуючих проблем не час від часу, а на постійній основі. Суспільство зрозуміло, що хоча розвиток науки потребує чимало коштів, та без неї втрати суспільства будуть ще більшими.

У минулому практика часто випереджала науку, яка змушена була обґрунтовувати вже відомі людству речі і явища. Нині ж наука значно випереджає практику.

Поштовхом до науково-технічної революції була Друга світова війна 1939-1945 рр. Війна стимулювала пошук нових засобів її ведення та швидкі темпи їх впровадження. Наприклад, у США досить оперативно й у великій таємниці було створено атомну бомбу, яку 2 і 9 серпня 1945 р. випробували, скинувши на японські міста Хіросіму і Нагасаки.

Найважливіші ознаки науково-технічної революції:

- відкриття і використання нових видів і джерел енергії (атомної, термоядерної тощо);
- автоматизація і пов'язана з нею кібернетизація виробництва;
- широке використання на виробництві, в управлінні і науці електронно-обчислювальної техніки;
- відкриття способів створення матеріалів з наперед заданими властивостями, які не існують у природі;
- упровадження принципово нових, переважно фізико-хімічних методів і технологій;
- проникнення науки у мікросвіт – структуру елементарних частинок матерії;
- освоєння космосу;
- органічне поєднання науки і виробництва.

Для сучасної НТР притаманне значне скорочення термінів впровадження науково-технічних розробок від їх лабораторної стадії у серійне виробництво. Такий шлях свого часу тривав 112 років для фотографії, близько 80 – для електрики. ХХ століття виявилось складнішим. Йому було достатньо 12 років для телебачення, 6 – для атомної бомби, 5 – для транзисторів, 3 – для інтегральних мікросхем.

Основні напрями НТР та особливість її сучасного (технологічного) етапу

Основні риси НТР:

1. Перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу. Наука – це загальний духовний продукт суспільного розвитку, загальний інтелект, суспільне знання. Процес такого перетворення, як уже зазначалося, почався ще

в період першої промислової революції, а завершився лише в епоху НТР. Його особливістю є випереджуваче зростання науки в системі «наука – техніка – виробництво». У свою чергу, закономірність розвитку науки полягає в тому, що її прогрес у певний проміжок часу залежить від маси знань, успадкованих від попередніх поколінь, а в наш час і від засвоєння, активної переробки наукових знань, набутих в інших країнах, від інтернаціоналізації науки.

Функцію безпосередньо продуктивної сили наука виконує насамперед традиційним шляхом, тобто через механізм реалізації наукових винаходів у машинах, робочій силі, предметах праці та інших елементах продуктивних сил, а також шляхом перетворення науки на самостійний фактор виробництва, на відносно самостійну рушійну силу економічного прогресу. Перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу супроводжується появою в ній функції управління виробництвом, розширенням меж продуктивної праці, сукупного виробника. У ході цього процесу поглиблюється також суспільний поділ праці, розширюються масштаби товарного виробництва тощо.

2. Фундаментальні зміни в техніці – штучно створених засобах праці, які посідають проміжне місце у взаємодії людини і природи. В історії розвитку техніки розрізняють три основні етапи: інструменталізація (знаряддя ручної праці), механізація (машинна праця) й автоматизація (автоматизована праця). Остання є матеріальною основою виникнення і розвитку нового сучасного технологічного способу виробництва. Центральною ланкою революційного перетворення в цей період є істотна якісна зміна робочих машин і поява четвертої ланки машин – автоматично керуючого пристрою, який долає обмеженість психофізичних можливостей людини як суб'єкта, що управляє, й істотно змінює роль людини в процесі виробництва. Отримуючи імпульс від розвитку науки, зокрема від відкриття нових властивостей матерії, розробки нової техніки, конструкційних матеріалів, джерел енергії та ін., техніка стає проміжною ланкою на шляху здійснення НТР і, у свою чергу, дає науці стимули розвитку.

Сучасна техніка все більше охоплює такі види трудової діяльності людини, як технологічна, транспортна, енергетична і контрольно-управлінська. Впровадження принципу нової техніки в процес виробництва безпосередньо впливає на предмети праці найновішої технології; на структуру речей на молекулярному, атомному та субатомному рівнях, що спричиняє якісні зміни у змісті праці людини, сприяє розвитку її сутнісних сил у процесі виробництва. Якщо в умовах машинного виробництва мало місце технологічне підпорядкування праці капіталом, то автоматизована система машин є матеріальною основою для подолання техніко-економічного відчуження. Праця людини все більше замінюється працею машин, людина звільняється не лише від ручної праці, а й від виконавчих функцій, частково від функцій розумової праці нетворчого змісту. Відбувається перетворення процесу виробництва на науково-виробничий процес, який все більше ґрунтується на використанні потенціалу сил природи. В результаті функціонування автоматизованої системи машин людина виходить з безпосереднього процесу виробництва і стає поряд з

виробництвом, а автомати, крім чисто виконавських функцій, все більше виконують функції контролю й управління. Так уперше за всю історію людської цивілізації людина починає виконувати функції, що відповідають її природі, а це створює небачений простір для розвитку її особистості, сутнісних сил.

3. Докорінні перетворення головної продуктивної сили – людини. Вони полягають у гармонійному поєднанні розумових, фізичних, психічних зусиль людини, в її духовному збагаченні. Докорінне перетворення робочої сили передбачає перевагу розумових зусиль, духовних здібностей людини в організації й управлінні виробництвом, високий рівень освіти і кваліфікації, що дає змогу швидко здійснювати перехід до інших видів праці, забезпечує професійну мобільність. Таке перетворення також означає, що серед потреб людини вирішальну роль відіграватимуть потреби у вільній і творчій праці, універсальному характері дій особи, у власному вдосконаленні її, виявленні талантів. Сюди також належать потреби у всебічному розвитку здібностей людини до сприйняття знань, максимально можливому продовженні активного життя. З цього моменту почнеться розвиток людини як самотети, або абсолютне виявлення її творчих обдарувань, всіх людських сутнісних сил. Особа, яка володітиме «безмежністю своїх потреб і здатністю до їх розширення» (К. Маркс), стане могутнім фактором економічного і суспільного прогресу, що, постійно збагачуючись, прискорюючись, за своїм ефектом перевершить сукупну дію всіх інших елементів системи продуктивних сил.

4. Докорінна зміна предметів праці, поява принципово нових видів матеріалів із наперед заданими властивостями. Вони створюються на основі синтезу використовуваних раніше матеріалів і речей, що мають необхідні фізико-хімічні властивості. Так з'явилися композитні матеріали (поєднання металів і кераміки, скла й кераміки тощо), сплави різних металів, полімери, надчисті матеріали, хімічне волокно та ін.

5. Впровадження принципово нових технологій, створених на базі фундаментальних відкриттів: лазерних, плазмових, мембранних та ін. їм властиві маловідходність, зростання продуктивності в десятки разів, висока якість продукції, екологічна чистота тощо.

6. Революція у використовуваних людьми силах природи. Уперше таке широке використання мало місце під час промислової революції кінця XVIII — початку XIX ст., коли у безпосередньому виробництві були задіяні такі сили природи, як вітер, пара, електроенергія. В умовах НТР взаємодія людини і природи в ідеальному вигляді характеризується розвитком природничих наук (відбувається перехід на молекулярний, субмолекулярний та атомний рівні), що відкрило шлях до використання ядерної та термоядерної енергії. Розробляються методи використання енергії термоядерного синтезу, енергії Сонця, океанських припливів, підземного тепла Землі та ін.

7. Початок інформаційної революції, її матеріальною базою є поява принципово нових засобів передавання інформації (космічні, волоконно-оптичні засоби зв'язку).

8. Мультимедіа – завершальна риса НТР. Тобто новітні інформаційні технології, які забезпечують об'єднання графічних образів, відео, звуку тощо за допомогою сучасних комп'ютерних засобів.

Мораль та етичні норми діяльності в науці. Соціальна відповідальність вченого

Наука – соціальне явище, а наукова діяльність – соціально значима діяльність людей (науковців) з метою досягнення істинного знання. Ця діяльність ґрунтується на соціальних нормах, законах, принципах суспільного життя, які є своєрідним комплексом юридичних, правових, адміністративних, політичних регуляторів життєдіяльності суспільства, окремого індивіда у всіх сферах суспільного життя, зокрема й у науковій.

Наукова етика – де термін «етика» походить від дав.-гр. ἠθος (лат. *ethica*) в перекладі означає «звичай». Що є узвичаєнням наукового середовища, встановленням норм і сукупності правил певної соціальної групи.

Наукова етика — у сучасній науці це сукупність офіційно опублікованих правил, порушення яких веде до адміністративного розгляду.

Вчений повинен додержуватися принципів наукової етики, щоб успішно займатися науковими дослідженнями. У науці як ідеал проголошується принцип, що перед обличчям істини всі дослідники рівні, що жодні минулі заслуги не беруться до уваги, якщо мова йде про наукові докази. Не менш важливим принципом наукового етосу є вимога наукової чесності при викладі результатів дослідження. Учений може помилятися, але не має права фальсифікувати результати, він може повторити вже зроблене відкриття, але не має права займатися плагіатом. Посилання як обов'язкова умова оформлення наукової монографії й статті покликані зафіксувати авторство тих або інших ідей і наукових текстів, і забезпечувати чітку селекцію вже відомого в науці й нових результатів. Існують детально розроблені правила про те, яким умовам повинні відповідати співавтори наукової статті.

Дані моральні принципи часто порушуються. У різних наукових співтовариствах може встановлюватися різна жорсткість санкцій за порушення етичних принципів науки. Зниження «якості знання» при порушенні етики науки веде до макулатурної науки, ідеологізації науки, і комерціалізації науки (у кого основна мета є гонка за фінансуванням). Одним з важелів контролю над виконанням наукової етики є анонімне рецензування наукових статей, проектів і звітів.

Наукова етика — це не тільки адміністративні правила, але так само й сукупність моральних принципів, яких дотримуються вчені в науковій діяльності і які забезпечують функціонування науки.

Роберт Мертон у своїх роботах із соціології науки створив чотири моральні принципи:

1. *Колективізм* — результати дослідження повинні бути відкриті для наукового співтовариства.

2. *Універсалізм* — оцінка будь-якої наукової ідеї або гіпотези повинна залежати тільки від її змісту й відповідності технічним стандартам наукової діяльності, а не від соціальних характеристик її автора, наприклад, його статусу.

3. *Безкорисливість* — при опублікуванні наукових результатів дослідник не повинен прагнути до одержання якоїсь особистої користі, крім задоволення від розв'язки проблеми.

4. *Організований скептицизм* — дослідники повинні критично ставитися як до власних ідей, так і до ідей, що висуваються їхніми колегами.

На відміну від професійної, соціальна відповідальність учених реалізується у взаєминах науки і суспільства. Тому її можна характеризувати як зовнішню (іноді кажуть - соціальну) етику науки. Саме *соціальна відповідальність учених* з'явилася тим вихідним імпульсом, який змусив спочатку їх, а потім і громадську думку усвідомити серйозність ситуації, яка загрожує майбутньому людства.

Учитель і учень у науці, наукова школа

Наукова школа (рос. *научная школа*, англ. *scientific school*, нім. *wissenschaftliche Schule f, Richtung f*) — форма організації колективної наукової праці співробітників НДІ, ВНЗ, наукового центру тощо під керівництвом лідера школи, як правило, відомого вченого. Характеризується єдиною дослідною програмою, спільністю наукових поглядів і стилю наукової діяльності в конкретній галузі. Лідер є автором програмної концепції — основи для вирішення наукових задач.

Наукова школа — неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою та стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера.

Це є об'єднання однодумців, що втілюють наукові дослідження у життя. У діяльності наукової школи реалізуються такі функції:

1) виробництво наукових знань 2) поширення знань 3) підготовка обдарованих фахівців

Ознаки існування наукової школи — головною ознакою є ефективне засвоєння і дослідження її вченими актуальних проблем з висунутих керівником наукових напрямів. Мінімальний цикл існування наукової школи — три покоління:

1) засновник школи 2) послідовники 3) учні послідовника

Ключова фігура наукової школи це її лідер (називає школу). Лідером може бути видатний, авторитетний вчений, який продукує ідеї (нові напрями дослідження), вчений, який може об'єднати навколо себе однодумців. Ознаки наукової школи:

1) багаторічна наукова продуктивність, що характеризується кількісними і якісними показниками. Кількісними і якісними показниками є кількість праць, які публікуються у журналах, наукових роботах — це наукові праці вчених 2) широта проблемно-тематичного, географічного та хронологічного діапазонів функціонування наукової школи 3) збереження традицій і цінностей наукової школи на всіх етапах її становлення та розвитку. 4) забезпечення спадкоємностей у дослідженні 5) розвиток атмосфери творчості, новаторства, відкритості для дискусій 6) об'єднання у школу талановитих вчених та постійне поновлення вчених і виконавців 7) постійні комунікаційні зв'язки між учителем та учнями 8) активна педагогічна діяльність 9) офіційне визнання державою важливості наукових досліджень наукової школи

Вважається, що лідером школи є тільки доктор наук (професор). Наукова школа повинна мати три доктора наук за однією спеціальністю (пов'язана тематика).

Наукова школа відрізняється від звичайного наукового колективу низкою ознак:

- — тематика досліджень наукової школи більш однорідна, ніж у лабораторії або відділі;
- — у школі відбувається постійний процес накопичення і структуризації наукового знання, тоді як у формальному колективі знання, якщо вони навіть отримані, часто не структуруються через розпорошеність наукової тематики;
- — для наукової школи більш характерний неформальний поділ науковців на «генераторів» ідей, критиків, ерудитів тощо, тоді як у науковому колективі стосунки між науковцями більш формалізовані згідно з розподілом за посадами;
- — у процесі відтворення поколінь учених у школі науковим керівником молодих дослідників завжди є учений — представник даної школи, тоді як у науковій лабораторії або відділі керівником може бути учений, що не належить до даної організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 416 с.
2. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 416 с.
3. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2009. 578 с
4. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2009. 78 с
5. Мозговий Л. І., Бичко І. В., Додонов Р. О. Філософія. Кредитно-модульний курс. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.

6. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Київ : Либідь, 1999. 360 с.
7. Попович М. В. Кровавий век. Харків : Фолио, 2015. 990 с.
8. Соціальна філософія : підруч. для вищої шк. Харків : Прапор, 2011. 679 с.
9. Терешкевич Г. Т. Філософські основи біоетики. *Здоровий спосіб життя*: Зб. на- ук. ст. Вип. 19. Львів : “ПП Бодлак”, 2007. С. 36–41.
10. Філософія : підруч. Харків : Фолио, 2013. 509 с.
11. Філософія як історія філософії : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2012. 648 с.
12. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 621 с.
13. Щерба С. П. Філософія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Житомир : Полісся, 2012. 547 с.

ТЕМА 7. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СВОБОДИ

1. ***Свободна людина в соціокультурній реальності: ідентичність і толерантність***
2. ***Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи***
3. ***Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві***
4. ***Свобода і лібералізм.***

Свободна людина в соціокультурній реальності: ідентичність і толерантність

Людину є компонентом соціокультурної реальності через різнопланові поняття ідентичності та толерантності; відзначено вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи та флуктуації свободи в сучасних умовах.

Буття людини є процесом становлення людини, пов’язаний із формуванням її природних меж, що обумовлено буттям і усвідомленням самої себе.

Людину, яка розглядається у зв’язку з соціумом, можна аналізувати під різними кутами зору: саме людина пов’язана з іншими людьми системою відносин, вона – діяльна матеріально-предметна істота, носій певної культури. Кожна з цих граней її буття і може бути взята за основу при аналізі людини. Враховуючи таку багатозначність, необхідно виділити якусь основну якість, те, що в першу чергу робить її людиною. Відштовхуючись від принципу діяльної сутності людини, авторка зосередилася на дослідженні соціокультурної реальності, різних соціальних інститутів, система яких обіймає установи, закони й норми, що регулюють людську поведінку, надаючи їй визначеності й

передбачуваності, без чого є неможливим спілкування, тобто саме існування суспільства – є умовою для спільних дій по встановленню господарського, політичного, релігійного та інших порядків.

Тому на початковому етапі нашого дослідження під свободою людиною розуміється така людина, яка поводиться відповідно до своїх бажань, керується свободою волею та цінностями мультикультуралізму. Але у процесі аналізу свободи як фундаментальної цінності суспільства було зроблено висновок, що формування свободної людини залежить від лібералізму як цінності, що продукує систему ціннісних орієнтацій свободної людини взагалі. Тому свободна людина досліджується авторкою в системній площині універсальної категорії, яка означає людину, що ціннісно-орієнтується на імперативи лібералізму як програму життєдіяльності, декларуючи пріоритети: гуманізму, індивідуальних досягнень, приватної власності, вільного ринку, економічної свободи, і проголошуючи абсолютну цінність людського життя.

Були розглянуті прояви свободної людини у соціокультурних трансформаціях. Для аналізу широкого спектру соціокультурних характеристик сучасного українського суспільства використали такі різнопланові поняття, як ідентичність і толерантність. Саме завдяки ідентичності та толерантності можна перебороти зміни, спричинені глобалізацією. Сучасна свободна людина володіє ідентичністю в широкому сенсі (передбачає наявність не лише міжетнічного компонента, а й релігійного, професійного, культурного, соціально-демографічного) і дозволяє людині залучитися до соціальної структури суспільства. Толерантність виступає інструментом осмислення і пристосування до соціальної дійсності. В процесі соціокультурних трансформацій свободна людина формує нову ідентичність з допомогою толерантного ставлення до світу.

Вплив глобалізації на соціокультурні трансформації свободи

Глобалізація являє собою всеохоплюючий багатоаспектний процес перетворення світу в цілісну систему, що визначає майбутнє людської цивілізації. В узагальненому визначенні глобалізація тлумачиться як новий етап світового розвитку, що якісно відрізняється від попередніх історичних формацій і характеризується різким прискоренням темпів інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя – економічної, соціальної, політичної, духовної – й виведенням їх на новий якісний рівень. Основна характеристика процесу глобалізації, що протікає в сучасному світі – екстраполяція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Також процес глобалізації характеризується наступними аспектами: інтернаціоналізацією, що, в першу чергу, знаходить своє вираження у взаємозалежності; лібералізацією, тобто усуненням торгових бар'єрів, мобільністю інвестицій та розвитком інтеграційних процесів; екстраполяцією ліберальних цінностей і сучасних технологій в усі точки світу; і, нарешті, детериторізацією, що виражається в

активності, має транснаціональні масштаби, зменшує значущість державних кордонів. Всеохоплюючий процес глобалізації при детальному аналізі охоплює переважно такі сфери: інформаційна глобалізація, економічна глобалізація, територіальна глобалізація (регіоналізація), демографічна глобалізація.

Сьогодні основним критерієм суспільного прогресу є рівень гуманізації суспільства, становища в ньому особистості – рівень її економічної, політичної, соціальної та духовної свободи.

Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві

Для досягнення свободи особистості необхідні певні соціально-економічні та політичні передумови, які може створити лише суспільство. Інтереси, бажання людей формуються під впливом економічних відносин і соціального середовища. Сфера вільної діяльності особистості також представлена суспільними умовами. Особистість не може бути вільною від суспільства, як не може бути вільною від природи.

Використовуючи синергетичний підхід, уявляємо флуктуацію як коливання соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому є непередбачуваним і непрогнозованим за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві стають постійними, бо суспільство швидко, часто безсистемно, трансформується, змінюючи все навколо себе («свобода – анархія», «свобода – страх», «свобода – необхідність»).

Свобода і лібералізм

У центрі ліберального світогляду як універсальна мета — ідеал індивідуальної свободи.

- **Метою життя є щастя, процвітання та добробут людини.** Але насправді в нашій історії було багато людей, котрі вважали, що метою людського життя має бути щось інше, наприклад, заслужити щастя в іншому світі, служити своєму правителю, шукати слави чи цілу низку інших речей.

- **Особистий вибір,** а отже, і особиста свобода має вирішальне значення як для пояснення розвитку суспільства, так і досягнення особистого щастя та процвітання.

- **Комерція, багатство та торгівля — це добре, а війна та конфлікти – погано.** Знову ж таки, ви можете подумати, що це щось очевидне і тривіальне, але багато людей історично так не думали. Існує давня традиція, яка говорить, що війна виявляє найвищі якості у людині, і що багатство насправді нам шкодить. І це та ідея, котра процвітає в суспільстві і сьогодні.

- **Індивідуалізм:** люди різні, окремі та самоврядні.

- **Спонтанний порядок:** значна частина порядку та структури, яку ми бачимо в суспільстві, не є продуктом свідомого дизайну, а тим, що можливе лише тоді, коли у вас є правильні види інститутів та правил.

- **Справи в суспільства можуть і будуть покращуватися з плином часу.** Знову ж ви можете подумати, що це очевидно, але такий оптимістичний погляд на світ, ідея про те, що вдосконалення є і можливим, і бажаним, – є відносно недавнім здобутком.

- **Розум, а не традиція чи авторитет, є способом зрозуміти і осмислити світ.** Іншими словами, якщо ви хочете по-справжньому зрозуміти природу світу, як працює людське суспільство, найкращий спосіб – це не поклатися на священний текст чи свято вірити тому, що нам каже влада, а покластись на розум, емпіричний досвід та дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманюк З. М. Духовні та соціальні складники феномену свободи /Атаманюк З. М. // Science and Education a New Dimension, Будапешт 2016. – IV (17). - № 108. – Р.15-18.
2. Atamaniuk Z. Education: Dialogical Searchand Socio-Cultural Adaptation / Yevhen Borinshtein, Zoia Atamaniuk, Nataliia Ortynska // Scienceandeducation. – 2017. – № 12. – Р. 140–145.
3. Атаманюк З. М. Цінності особистості через призму соціальної філософії/ Атаманюк З. М. // Гілея. Науковий вісник – 2019. – Вип. 143 (4) . – Ч.2. Філософські науки. – С. 7-11.
4. Атаманюк З. М. Стратегеми свободи як основоположної цінності сучасного суспільства /Атаманюк З. М.// Віртус.– 2020.– № 41 (лютий). – С. 12-17.
5. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Київ : Либідь, 1999. 360 с.
6. Попович М. В. Кровавий век. Харьков : Фолио, 2015. 990 с.
7. Соціальна філософія : підруч. для вищої шк. Харків : Прапор, 2011. 679 с.
8. Філософія : підруч. Харків : Фолио, 2013. 509 с.
9. Філософія як історія філософії : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2012. 648 с.
10. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 621 с.
11. Щерба С. П. Філософія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Житомир : Полісся, 2012. 547 с.

ТЕМА 8. ФІЛОСОФІЯ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ СПЕЦИФІКИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

- 1. Філософське осмислення війни.**
- 2. Російський шизофашизм. Необхідність міжнародного трибуналу щодо російських злочинів в Україні. Фактор Бучі як морально-етична проблема. Відновлення України.**
- 3. Принципи правової держави і громадянського суспільства.**
- 4. Проблема збереження кращих національних традицій правової культури.**

Філософське осмислення війни

Сучасний світ розвивається та трансформується в глобальному соціокультурному полі. Тому значний інтерес уявляють дослідження соціокультурної динаміки, соціокультурних трансформацій сучасного суспільства. На мій погляд, ці процесі будуть більш зрозумілими завдяки застосування соціокультурного, аксіологічного та екзистенційного підходів. Соціокультурний підхід має на увазі осмислення соціокультурних процесів як взаємодоповнюючих та співіснуючих у складній та суперечливій єдності [1]. Але, як мені здається, більш точнішим буде розглядати соціокультурний підхід в контексті розгляду суспільства як єдності культури і соціальності, де культурне продукується соціальним, а соціальне – культурним, трансформованих діяльністю людини. Ця єдність та рівноправність соціального і культурного і утворює ціле – соціокультурне - , властивості якого не виводяться з характеристик частин і аналізуються в єдиній системній площині, що й зроблено автором [2; 3; 4]. Тому особистість при соціокультурному підході розглядається як система відносин між соціумом і культурою в контекстуальній полі норм і цінностей. Засновник соціокультурного підходу П. Сорокін систему цих відносин у площині соціальної і культурної динаміки [5]. Звідти соціокультурний підхід продукує та логічно доповнюється аксіологічним, заснованим на системному аналізі цінностей, норм, ідеалів і смислів, які розглядаються в контексті соціокультурної динаміки. Динаміка сучасного суспільства, пов'язана з реалізацією нормо-ціннісної системи особистості та досліджувалася Д.Беллом, Д. К. Гелбрейтом, П. Друкером, К.Мангеймом, Е. Тоффлером, А. Туреном, Е. Фроммом, Ф. Фукуямою, Ю.Хабермасом та іншими. Але у сучасному суспільстві особистість та соціум можуть бути успішними в повному смислі цього поняття тільки в свободному демократичному суспільстві, тому соціокультурний і аксіологічний підходи не можуть бути реалізовані без екзистенційного підходу, який допомагає знайти

сенса, прийняти відповідальність за своє життя, відчувати себе вільно і відкрито по відношенню до світу.

Російський шизофашизм. Необхідність міжнародного трибуналу щодо російських злочинів в Україні

На жаль, всі здобутки суспільства ХХІ століття були перекреслені російською агресією. Яке є нелогічною за своєю суттю та порушує всі морально-етичні норми, що людство продукувало на протязі епох.

На мій погляд, у сучасній російській агресії не має ідеології, вона не переслідує ніяких цілей крім однієї, це – знищення українського народу завдяки безглуздому бажанню диктатора продовжити своє існування, а російського суспільства – не бути кращому самому, а не дати бути кращим іншим. Такому явищу підходить термін «шизофашизм» («шизофренічний фашизм»). Автором терміну є російський вчений Михайло Епштейн [6]. Під шизофашизмом розуміється «фашизм під маскою боротьби з фашизмом».

Фашизм є цілісним світоглядом, «що з'єднує расову теорію, імперіалізм, націоналізм, ксенофобію, великодержавність, антикапіталізм, антидемократизм, антилібералізм», а у рф він трансформується у шизофашизм як «розколений світогляд, свого роду карикатура на фашизм, але серйозна, небезпечна, агресивна карикатура» [7, с. 584].

На жаль, саме Україна потерпає від тієї карикатурної форми буття, що пропонує рф. Сама сутність соціокультурної еволюції людства полягає в систематичному витісненні крайніх форм насильства (війна, терор, вбивства) з життя людини і заміщення їх перетвореними формами примусу (право, справедливість, мораль). Російське суспільство навіть забуло уроки історії, коли регенерація архаїчних форм насильства, його легітимізація в рамках екстремістських течій і рухів, в кінцевому підсумку призводили до колапсу колишньої системи соціокультурних і політико-правових зв'язків, розпаду чи заміни не тільки соціокультурної системи, але і держави самої по собі.

Соціокультурними складовими російської агресії є не тільки війна, терор, вбивства. Відбувається натуралізація насильства, зростає соціокультурна напруженість у світі. Завдяки чому виникає своєрідний ефект звикання до насильства, перетворення його в елемент буденного. Ця обставина веде до зростання випадків так званого невмотивованого, спонтанного насильства. Порушується моральний дискурс суспільства та особистості.

Що може протиставити Україна та світ цьому варварству? Рецепт складний і простий одночасно. Простий, тому що вільне демократичне суспільство, як свідчить історія, завдяки перемагає. Тому трансформаційні соціокультурні процеси завжди є більш продуктивними, ніж флуктуаційні. Складний, оскільки кожна мить гинуть люди, а кожна людина – це індивідуальна соціокультурна суперсистема, якої більше не існує. Продукування агресія веде до ще більшої агресії. Тому перемога Україна, що

для всього світу буде краще, повинна статися якнайшвидше, і важливо, щоб ця агресія не була без наслідків. Обов'язково повинен відбутися трибунал стосовно російської держави, щоб ніяка країна не мала на увазі повторити цю шизофашистську агресію.

Принципи правової держави і громадянського суспільства

правова держава і суспільство – два невід'ємних поняття. Без суспільства не може утворитися держава. Без державної допомоги не зможе розкинутися та нормально існувати суспільство.

Один з підходів, що допомагає зрозуміти сучасну державу і шляхи її розвитку, заснований на аналізі відносин, які складаються усередині і поза її межами. Насамперед відносин в системі «влада-суспільство-громадянин». У цьому підході особлива роль належить концепції правової держави.

Правова держава – тип держави, в якому функціонує режим конституційного правління. Існує розвинута правова система та ефективна судова влада. Реальний поділ влади і дієвий соціальний контроль політики і влади. Правова держава – держава, яка відповідає демократичному устрою політичної системи. В якій вся система відносин «влада-суспільство-громадянин» побудована і функціонує на основі принципів, цінностей і норм права.

Пошук світової громадської думки (Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, Ім. Кант) і практики найбільш розумного державно-політичного устрою зумовив найважливіші положення правової основи державності. Сучасна концепція правової держави визнає головними такі принципи її формування:

- верховенство права (право як мета, інтерес, стимул вчинків і дій);
- забезпечення прав і свобод людини, громадянина;
- організація державної влади на основі принципу поділу влади, підпорядкованості влади праву;
- правова форма взаємовідносин (взаємність прав та обов'язків) індивіда, суспільства і держави.

Формування правової держави може відбуватися тільки одночасно на трьох рівнях: державному, громадському, особистому. Громадянське суспільство як термін все частіше вживається з початком процесу демократизації. Хоча не припиняються дискусії з приводу його змісту. Єдиного уніфікованого визначення громадянського суспільства поки що немає. Кожне з чисельних визначень розкриває будь-яку одну чи кілька рис даного явища. Тому вони доповнюють (а часом і виключають) одне одного. Труднощі створення універсального визначення полягає в тому, що громадянське суспільство як цілісність не є щось раз і назавжди дане. Воно еволюціонує і його теоретичне осмислення передбачає вироблення конкретно-часової і конкретно-країнознавчої форми.

Громадянське суспільство як суспільне явище – різноманітний феномен – вимагає комплексного системного підходу до його усвідомлення.

В якості узагальнюючого поняття можна представити громадянське суспільство як систему життєдіяльності суспільства. Автономну по відношенню до державної влади, яка має приватні (індивідуальні, групові, корпоративні) інтереси громадян, регулює і захищає ці приватні інтереси. Громадянське суспільство і держава «приречені» на постійну взаємодію, вони невіддільні один від одного. Роль громадянського суспільства у тому й полягає, що воно руйнує монополію на владу державних діячів. Врівноважує державну владу з владою приватних осіб і незалежних організацій. Громадянське суспільство ніхто спеціально не створює, воно розвивається самостійно, але за активною участю громадян. Роль демократичної держави, її політична та педагогічна діяльність проявляються в функціонуванні та розвитку громадянського суспільства. Держава може заперечувати і знищувати (так і відбувається при тоталітаризмі) цивільне суспільство, обмежувати його життєдіяльність (при авторитаризмі) або створювати сприятливе політичне середовище (при демократії).

Проблема збереження кращих національних традицій правової культури

Правова культура являє собою різновид загальної культури, що складається з духовних і матеріальних цінностей. Правова культура – це якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності й правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини. Певний мінімум знання права – передумова правової культури. Кожна людина повинна знати свої основні права й обов'язки, що пов'язані зі здійсненням нею в суспільстві своїх постійних соціальних ролей (пасажир, покупець, найманий працівник, платник податків та ін.). Рівень правової культури визначають станом підсистем, що її утворюють, зокрема – правовою культурою особистості і правовою культурою суспільства. Правова культура особистості – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, що забезпечують її правомірну діяльність. Правова культура особи включає:

- знання законодавства; - переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і під законних актів;
- уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності.

Змістом правової культури особи є:

- правосвідомість і правове мислення;
- правомірна поведінка;

- правова активність.

В Україні сьогодні відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення. Вже сформовані органи влади різного рівня, але вони поки що демонструють неспроможність вивести країну із системної кризи, а тому зрозумілим є динамічний процес відчуження громадян від держави, влади і політики.

Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп населення у вигляді політичних партій, які виражають інтереси та формулюють політичні пріоритети певних соціальних груп. На сьогодні політичні партії (а їх зареєстровано понад 120) не достатньо сприяють належному встановленню каналів зв'язку між державою і громадянами.

Для становлення громадянського суспільства в Україні необхідною є реструктуризація українського суспільства. До тенденцій трансформації соціальної структури нашої держави можна віднести фактичну відсутність середнього класу й значного поступу в його формуванні, люмпенізацію численних верств населення, появу нових власників, поляризацію багатства і бідності, збереження старою номенклатурою своїх позицій. Понад 85 відсотків населення України займають положення нижче середнього класу й існує в умовах крайньої невизначеності та невпевненості. Через не сформованість середнього класу, розшарування суспільства на багатих і бідних переважає принцип сили, а не принцип права, хоча повсюдно декларується намір побудови правової держави.

Чинниками формування в Україні громадянського суспільства є:

- вільні та альтернативні політичні вибори,
- референдуми;
- незалежні (насамперед, від органів влади) засоби масової інформації;
- розвиток місцевого самоврядування;
- політичні партії, здатні репрезентувати групові інтереси;
- наявність ринкових відносин і економічного плюралізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма социальной системы. *Социально-гуманитарные знания*. 2000. № 6. С. 47-61.
2. Борінштейн Є.Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства: Монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 400 с.
3. Борінштейн Є.Р. Трансформаційні процеси в суспільстві: навчально-методичний посібник. Одеса: ВМВ, 2014. 50 с.
4. Борінштейн Є.Р. Соціокультурна толерантність у сучасному українському суспільстві. *Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 15-16 квітня 2016 року. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. С. 13-27.
5. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. М.: Астрель, 2006. 1176с.

6. «Расступайся, Орда идет!» Философ об истоках российской агрессивности. Веб-сайт. URL: <http://www.severreal.org> > filosof-ob-istokah-rossijskoj... (дата звернення: 18.04.2022).

7. Проективный словарь гуманитарных наук. М.: Новое литературное обозрение, 2017. 616 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Борінштейн Є.Р. Соціокультурні складові російської агресії. *У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Ки-їв, 2–3 лютого 2023 р.)* / упоряд. В.П.Дячук. Київ: НАКККіМ, 2023. 236 с. С. 29-31.

2. Веселова Л. Ю. Кібербезпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади: монографія. Одеса: Гельветика, 2020. 486 с.

3. Галака О. М., Ільяшов О. А., Павлюк Ю. М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього // *Наука і оборона*. 2007. № 4. С. 10–15.

4. Гібридна війна: in verbo et in грах: колект. монографія / О. Базалук, В.Білецький, В. Гуржи, Р. О. Додонов, В. Додонова; ред.: Р. О. Додонов. Вінниця: Нілан, 2017. 411 с.

5. Гроций Г. О праве войны и мира: три кн., в которых объясняются естеств. право и право народов, а также принципы публич. права. Москва: Ладомир, 1994. 456 с.

6. Гуржій О. І., Пилявець Р. І. Проблемні питання сучасної української воєнної термінології // *Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття*. Зб. наук. статей. Київ, 2004. С. 6–13.

7. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва: Изд-во Эксмо, 2007. 864 с.

8. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. Київ: «МП Леся», 2018. 435 с.

9. *Російський шизофашизм – це симбіоз комунізму та фашизму*. Веб-сайт. URL: <http://www.argumentua.com> > stati. (дата звернення: 12.03.2023).

10. *ФАШИЗМ – Інститут історії України*. Веб-сайт. URL: <http://www.history.org.ua> >. (дата звернення: 20.04.2022).

11. *Шизофренічний фашизм Росії*. Веб-сайт. URL: <http://www.zbruc.eu> > node

[zbruc.eu](http://www.zbruc.eu) > node. (дата звернення: 12.03.2023).

12. Borinshtein Y., Orlenko I. Continuous education as the basis of sociocultural adaptation. *Science Rise: Pedagogical Education*. Volume 2(35). 2020. P. 21-26.

3. Eco Umberto. Eternal Fascism: Fourteen Ways of Looking at a Blackshirt. *New York Review of Books*, 22 June 1995. P. 12-15.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Asieieva Y., Orlenko I., Borinshteyn E., Atamaniuk Z., Dobrolyubskaya Y. Intuition as a philosophical reflection at the time of COVID-19 pandemic. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 49: 108-116 / January, 2022. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.12/>
2. Borinshtein Y., Stovpets O., Kisse A., Balashenko I., Kulichenko V. Educational marketing as a basis for the development of modern Ukrainian society and the state. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 54: 146-157 / June, 2022. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.14/>
3. Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text. *Language*. 1952. Vol. 28. P. 1-30; 474-494
4. Borinshtein Y., Orlenko I. Continuous education as the basis of sociocultural adaptation. *Science Rise: Pedagogical Education*. Volume 2(35). 2020. P. 21-26.
5. Eco Umberto. Eternal Fascism: Fourteen Ways of Looking at a Blackshirt. *New York Review of Books*, 22 June 1995. P. 12-15.
6. Nataliia Rybka. Oksana Petinova, Irina Kadievskaya, Zoia Atamaniuk. Science, Creative Activity and Academic Plagiarism: Connections and Contradictions. *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum* Vol. 10, No. 2 (Autumn 2022) DOI : 10.11590/abhps.2022.2.05
7. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. Київ : Наукова думка, 1997. С. 9.
8. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.
9. Арон Р. Опій інтелектуалів. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
10. Атаманиук З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : *монографія*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
11. Барт Р. Фрагменти мови закоханого: *Незалежний культурологічний журнал «І»*, 2006. 283 с. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/barthes/barthes.htm>
12. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
13. Бевзенко Л. Д. Соціальна самоорганізація. Синергетическа парадигма: можливості соціальних інтерпретацій. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. 437 с.
14. Бичко І.В. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. Київ : Либідь, 2019. 648с.
15. Бондаревич І. М. Філософія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2013. 239 с.
16. Боришевський М. Особистість. Виховання національної свідомості. *Освіта України*. 2005. № 23.
17. Борінштейн Є.Р. Соціокультурні складові російської агресії. *У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур*: матеріали

- Міжнародної наук.-практ. конф. (Ки- їв, 2–3 лютого 2023 р.) / упоряд. В.П.Дячук. Київ: НАКККиМ, 2023. 236 с. С. 29-31.
18. Борінштейн Є.Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства: Монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 400 с.
 19. Борінштейн Є.Р. Трансформаційні процеси в суспільстві: навчально-методичний посібник. Одеса: ВМВ, 2014. 50 с.
 20. Борінштейн Є.Р. Соціокультурна толерантність у сучасному українському суспільстві. *Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 15-16 квітня 2016 року. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. С. 13-27.
 21. Вельш В. Наш постмодерний модерн. Київ : Альтерпрес, 2004. 328 с.
 22. Вернадський В. Декілька слів про ноосферу. *Хроніка 2000*. 2004. Вип. 57—58. С. 485—495.
 23. Веселова Л. Ю. Кібербезпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади: монографія. Одеса: Гельветика, 2020. 486 с.
 24. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
 25. Габрієлян О. А. Філософія історії : підручник. Київ : Академвидав, 2011. 213 с.
 26. Галака О. М., Ільяшов О. А., Павлюк Ю. М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього // *Наука і оборона*. 2007. № 4. С. 10–15.
 27. Гібридна війна: in verbo et in praxi: колект. монографія. Вінниця: Нілан, 2017. 411 с.
 28. Гроций Г. О праве войны и мира: три кн., в которых объясняются естеств. право и право народов, а также принципы публич. права. Москва: Ладомир, 1994. 456 с.
 29. Гуржій О. І., Пилявець Р. І. Проблемні питання сучасної української воєнної термінології. *Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття*. Зб. наук. статей. Київ, 2004. С. 6–13.
 30. Гіденс Е. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.
 31. Глобальні модерності. Київ : Ніка-Центр, 2008. 400 с.
 32. Головащенко І. О. Філософія : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2016. 200 с.
 33. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. Львів: Поллі, 1997. 256 с.
 34. Гриценко Г., Гриценко С., Іщенко Т., Мельничук Т., Чуприк Н., Анохіна Л. Етика ділового спілкування. К. Центр навчальної літератури. 2019. 344с.
 35. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 416 с.
 36. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ : Знання України, 2009. 78 с.

37. Данильян О. Г. Філософія : підручник. Харків : Право, 2020. 432 с.
38. Етика та естетика: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). / за редак. проф. В.С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2019. 204 с.
39. Запорожченко О.В. Навчальний посібник з філософії з завданнями та тестами. – Ізмаїл: РВ ІДГУ, 2019. 256 с.
40. Іванова І. Ф. Галузеві соціології. Соціологія культури : методичні вказівки. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 48 с.
41. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма социальной системы. *Социально-гуманитарные знания*. 2000. № 6. С. 47-61.
42. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва: Изд-во Эксмо, 2007. 864 с.
43. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун -ту ім. Лесі Українки, 2006. 162 с.
44. Кисельов М. М., Крисаченко В. С., Гардашук Т. В. Методологія екологічного синтезу. Київ : Наукова думка, 1995. — С. 23.
45. Кремень В. Г. Вища освіта в Україні і Болонський процес. Київ : Освіта, 2004. 384 с.
46. Крисаченко В. С., Хильки М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку культури. Київ : Знання, 2001. С. 422—427.
47. Лісеєнко О. В. Українська національна ментальність: ціннісні зрушення в умовах сучасності. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. № 2. С. 140-145.
48. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія: Навч. посібник. Київ : МАУП, 1998. — 266 с.
49. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посібник. Київ : Центр. «Магістр – S» Творчої спілки вчителів України, 1996. 256 с.
50. Матвійчук А. В., Матвійчук О. В. Громадянське суспільство та деонтологічний дискурс. Сучасне державотворення: правова трансформація в умовах світових змін: монографія / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького, Київський університет права НАН України. Київ: Талком, 2020. С. 195–217.
51. Матвійчук А. В., Матвійчук О. В. Громадянське суспільство та деонтологічний дискурс. Сучасне державотворення: правова трансформація в умовах світових змін: монографія. Київ: Талком, 2020. С. 195–217.
52. Мозговий Л. І., Бичко І. В., Додонов Р. О. Філософія. Кредитно-модульний курс. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.
53. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. Київ : Либідь, 1999. 360 с.
54. Паламарчук В. В. Социэкологические аспекты техногенной цивилизации. Одесса, 2007. С. 228—229.

55. Пальчинська М.В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій : *монографія*. Одеса : ВМВ, 2016. 377 с.
56. Поплавская Т.Н. Философия гармонии или основы этики и эстетики. Одеса : Гельветика, 2020. 300 с.
57. Попович М. В. Кровавый век. Харьков : Фолио, 2015. 990 с.
58. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
59. Проективный словарь гуманитарных наук. М.: Новое литературное обозрение, 2017. 616 с.
60. «*Расступайся, Орда идет!*» *Философ об истоках российской агрессивности*. Веб-сайт. URL: <http://www.severreal.org> > filosof-ob-istokah-rossijskoj... (дата звернення: 18.04.2022).
61. *Російський шизофашизм – це симбіоз комунізму та фашизму*. Веб-сайт. URL: <http://www.argumentua.com> > stati. (дата звернення: 12.03.2023).
62. *ФАШИЗМ – Інститут історії України*. Веб-сайт. URL: <http://www.history.org.ua> >. (дата звернення: 20.04.2022).
63. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. Київ: «МП Леся», 2018. 435 с.
64. Серажим К.С. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2003. С. 7-12.
65. Сорока Ю.Г. Соціологія культури : навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 136 с.
66. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. М.: Астрель, 2006. 1176с.
67. Соціальна філософія : підруч. для вищої шк. Харків : Прапор, 2011. 679 с.
68. Соціологія культури: навчальний посібник. Львів : Новий світ – 2000, 2020. 352 с.
69. Соціологія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. За редакцією В.Г.Городяненка. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 255 с.
70. Соціологія: навчальний посібник для студентів для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання, що вивчають «Соціологію» Київ : ДУТ, 2019. 235 с.
71. Соціологія: теорії середнього рівня: навчальний посібник. Київ : «Каравела», 2020. 356 с.
72. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с.
73. Терешкевич Г. Т. Філософські основи біоетики. *Здоровий спосіб життя*: Зб. на- ук. ст. Вип. 19. Львів : «ПП Бодлак», 2007. С. 36–41.
74. Тоффлер Елвін . Третя хвиля. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
75. Філософія : підруч. Харків : Фолио, 2013. 509 с.

76. Філософія як історія філософії : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2012. 648 с.
77. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 621 с.
78. Філософія: підручник. Одеса: Університет Ушинського, 2021. – 502 с.
79. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія. Суми : ВТД „Університетська книга”, 2006. 226 с.
80. Фуко М. Археологія знання. Київ : «Основи», 2003. 326 с.
81. Шевченко І.С. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2005. С. 233 – 236.
82. Шепетяк Олег, Шепетяк Оксана. ФІЛОСОФІЯ: Підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.
83. *Шизофренічний фашизм Росії*. Веб-сайт. URL: <http://www.zbruc.eu> › [podezbruc.eu](http://www.zbruc.eu/podezbruc.eu) › [pode](http://www.zbruc.eu/podezbruc.eu/pode). (дата звернення: 12.03.2023).
84. Щерба С. П. Філософія : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Житомир : Полісся, 2012. 547 с.
85. Яковенко Т. В. Управлінський консалтинг : навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 64 с.